

KUN PIENEN LAPSEN ELÄMÄ JÄRKKYY–

OPAS KRIISIIN JOUTUNEEN LAPSEN KOHTAAMISEEN JA HOITAMISEEN

Henna Ikonen

Opinnäytetyö

Syksy 2016

Diakonia-ammattikorkeakoulu,

Pieksämäki

Sosionomi (AMK),

LTO-kelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Ikonen, Henna. Kun pienen lapsen elämä järkkyy–Opas kriisiin joutuneen lapsen hoitamiseen ja kohtaamiseen. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Pieksämäki, Syksy, 2016, 86s., 1 liite. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, Sosionomi (AMK), + LTO-kelpoisuus.

Opinnäytetyön tavoite oli tehdä lasten kanssa työskenteleville opas, avuksi kriisissä olevan lapsen kohtaamiseen sekä kriisin käsittelyyn yhdessä lapsen kanssa. Oppaaseen on koottu neljä lapsen yleisimmin kohtaamaa kriisiä, jotka ovat läheisen sairastuminen, kuolema, sisaruksen syntymä ja vanhempien ero. Oppaan avulla työntekijä löytää tarvittavan tiedon yhdestä ja samasta paikasta.

Opinnäytetyö on toiminnallinen opinnäytetyö. Oppaassa on neljä eri teemaa, joista jokainen teema koostuu neljästä osiosta. Teoriasta, tarinasta, kirja- sekä toimintaehdotuksista. Teoriaosiossa käsitellään kriisiä aiheuttavan tapahtuman yleisimpiä oireita ja lapsessa tapahtuvia muutoksia sekä annetaan vinkkejä siitä, kuinka lasta voisi auttaa käsittelemään kriisiä. Teoriatieto on kerätty, muun muassa lapsen kriisiä käsittelevistä kirjoista sekä erilaisista internet-lähteistä. Tarinoiden avulla pyritään kuvaamaan lapsen kokemia tunteita ja ajatuksia siinä tilanteessa. Kirjaehdotuksiin on kerätty muutamia aiheeseen sopivia kirjoja. Toimintaehdotuksiin on koottu hyviä ja helposti toteutettavia toimintoja. Toiminnan kautta voidaan päästä lähemmäksi lapsen ajatuksia ja tunteita. Hyviä vinkkejä oppaan sisältöön ja aiheen käsittelyyn on saatu aiemmin tehdyistä opinnäytetöistä.

Opinnäytetyön tuloksena valmistui opas. Opas käsittelee lapsen yleisimpiä kohtaamia kriisejä helposti hallittavassa muodossa. Lapsen kohdatessa kriisi hänen käyttäytyminen muuttuu ja hän voi oirehtia monin eritavoin. Oppaassa kuvaan tyypillisimpiä muutoksia ja oireita sekä annetaan vinkkejä millä tavalla kriisiä voisi käydä läpi lapsen kanssa. Palautteen perusteella tämä opas on hyödyllinen, tiivis ja selkeä paketti, jonka luettuaan kokeneenkin työntekijän silmät avautuvat katsomaan ”hankalaa” lasta toiselta kantilta. Jokaiseen kriisiin ja lapseen eivät päde samat ohjeet. Kaikki lapset tarvitsevat läheisyyttä, turvallisuutta ja luotettavan aikuisen pystyäkseen käsittelemään kriisiään omassa tahdissa.

Asiasanat: kriisi, auttaminen, sairastuminen, kuolema, syntymä, eroaminen, avioero (avoero)

ABSTRACT

Ikonen, Henna. When a small child's life is shattered – Guide to care for and to face the crisis of the child. Diaconia University of Applied Sciences. Language: Finnish. Pieksämäki, Autumn 2016. 86p., 1 attachment. Diaconia University of Applied Sciences, Degree Programme of Social Services, Bachelor of Social Services, Option in Social Services and Education.

The target in this thesis is to make a guide to people who are working with children, to help to face the child's crisis, as well as the handling of the crisis, together with the child. For the guide I gathered the four most frequently encountered crises concerning a child, which are the illness of a close person, death, the birth of sibling and the parents divorce. With help of the guide, I have tried to give the employees the opportunity to find the necessary information in one place.

My thesis is a functional. The guide has four different themes; each theme consists of four parts. These are from theory, story, book proposals as well as proposals for action. In the theory section I deal with the crisis causing the most common symptoms of the event and changes taking place in the child, as well as tips on how children could be helped to deal with the crisis. I have collected theory of information, inter alia, dealing with the child's crisis in the books as well as using various internet sources. With the help of the stories I tried to describe his experienced feelings and thoughts in that situation. In the book suggestions I collected a few suitable books on the subject. In the proposals for action I gathered together functions which are good and easy to implement. Through the function one can get closer to the child's thoughts and feelings. I had good tips regarding the guide content and the handling of the topic from previously made theses.

The thesis was the completed guide. The guide deals the most common crises faced by a child in a format easy to manage. When the child faces the crisis her/his behavior changes and symptoms can be in many different ways. In the guide I describe the typical changes and symptoms as well as give tips on what way the crisis with the child could be solved. Based on the feedback I received, this guide is a useful, concise and clear package, so that after reading even the most experienced employees' eyes open to look at "difficult" children from the other angles. Each crisis and the child do not apply the same instructions. All children need intimacy, safety and a reliable adult to be able to deal with the crisis at one's own pace.

Keywords: crisis, help, illness, death, birth, resignation, divorce

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	5
2 IDEASTA OPPAAKSI	7
2.1 Taustat ja lähtökohdat	7
2.2 Opinnäytetyön rajaus ja suunnittelu.....	7
2.3 Aiempia opinnäytetöitä	9
2.4 Toiminnallinen opinnäytetyö	10
3 KRIISIN TEORIA	12
4 KRIISI JA MUUT KÄSITTEET.....	13
5 YLEISIMMÄT LAPSELLE KRIISIÄ AIHEUTTAVAT TAPAHTUMAT.....	16
5.1 Läheisen sairastuminen.....	17
5.2 Kuoleman kohtaaminen.....	18
5.3 Sisaruksen syntymä	19
5.4 Vanhempien ero.....	20
6 KRIISISSÄ AUTTAMINEN	21
7 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	23
7.1 Aikataulu	23
7.2 Raportti oppaan tekemisestä	24
8 HYVÄ OPAS JA SEN TOTEUTUS.....	25
8.1 Oppaan tavoitteet.....	25
8.2 Oppaan teoria	26
8.3 Tarinat ja kirjaehdotukset	28
8.4 Toiminnasta apua kriisin käsittelyyn	28
8.5 Ulkoasun suunnittelu	33
9 PROJEKTIN ARVIOINTI.....	35
10 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	37
LÄHTEET	40
LIITE 1.....	43

1 JOHDANTO

Tämä aihe opinnäytetyöhöni nousi ystäväni vinkistä ja omasta mielenkiinnosta ajankoh-
taiseen aiheeseen. Opinnäytetyössä käsitellään kriisejä, joita lapsi voi kohdata elämäs-
sänsä sekä sitä, kuinka lasta voidaan auttaa näiden kriisin käsittelyssä. Havaittiin jo aiem-
min ollessani työharjoittelussa, ettei tätä aihetta juurikaan huomioida päiväkotiarjessa.
Aihe on nostettu esiin myös jatkotutkimusehdotuksissa sekä Rothin ja Uusitalon (2010)
että Kauppilan ja Helttusen (2012) opinnäytetöissä. Opinnäytetyönä tehdään opas lap-
sen kriiseistä sekä näiden lasten kohtaamisesta ja hoitamisesta arjessa. Oppaassa kä-
sitellään neljää Rothin ja Uusitalon (2010) opinnäytetyössään esiin nostamaa lapsen
yleisimmin kokemaa kriisiä, jotka ovat kuolema, läheisen sairastuminen, sisaruksen syn-
tyminen sekä vanhempien ero. Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys on rajattu oppaa-
seen tulevissa aiheissa vain muutamaaan pääteemaan. Näin voidaan syventyä kuhunkin
aiheeseen hieman enemmän, eivätkä asiat jää vain pintaraapaisuksi.

Opinnäytetyö on toiminnallinen opinnäytetyö, joka on pieni ja kattava opas lasten kanssa
työskenteleville, neljästä yleisimmin lapsen kohtaamasta kriisistä. Oppaan alkuun on
koottu yleistä tietoa kriisistä, ja lisäksi opas sisältää neljä eri kriisiteemaa. Kukin teema
käsittää teoriaosion, tiivistelmän, teemaan liittyvän tarinan sekä erilaisia toiminta- ja kirja-
ehdotuksia. Oppaassa olevat tarinat on kirjoittanut tyttäreni Nora Ikonen ja kuvittanut
ystäväni Maija Huuskonen. Aihetta käsitellään lasten kanssa työskentelevien ammatti-
laisten näkökulmasta, ja heille annetaan vinkkejä siitä, kuinka lasta voidaan auttaa kä-
sittelemään kriisejä yhdessä toimien. Oppaassa olevat tehtävät on suunniteltu niin, että
niitä voi muokata kunkin tarinan teemaan sopiviksi. Yhteistyökumppanina opinnäyte-
työssä on Suomen Lastenhoitoalan Liitto (SLaL ry).

Aloittaessani tutkimaan teoriatietoa aiheesta huomasin, ettei aiheesta löytynyt juurikaan
kirjallisuutta. Näistä käsitellyistä aiheista on kirjoitettu joitakin satukirjoja. Lisäksi on tehty
muutamia aihetta sivuavia tutkimuksia ja kirjoitettu tietokirjoja. Löytämäni tietokirjat ovat
jo melko vanhoja eikä tehdyistä tutkimuksista ollut merkittävää apua tässä opinnäyte-
työssä. Tietääkseen ei ole kuitenkaan tehty näin monipuolista opasta, joka on työväline
monen eri kriisin käsittelemiseen. Tavoitteena on ollut tehdä viimeistelty, kattava ja help-
pikäyttöinen opas lasten kanssa työskenteleville. Oppaan teoriaosuuksien kirjoittami-
seen olen käyttänyt vain hyviä ja luotettavia lähteitä sekä tutkimuksia. Olen pyrkinyt te-
kemään koko prosessin ajan järjestelmällistä ja pitkäjännitteistä työtä opinnäytetyön val-
miiksi saamiseksi.

Tavoitteena on ollut yhdistää ammatillinen teoria ja käytäntö sekä työskennellä ja kirjoittaa tutkimuksellisella asenteella. Opinnäytetyössä ollaan käsitelty kriisiteoriaa yleisesti sekä kunkin kriisin ominaispiirteitä. Lisäksi on kirjoitettu oppaan suunnittelusta, sisällystään, varsinaisesta tekemisestä sekä valmiista oppaasta. Opinnäytetyön raportissa pohditaan, miten on onnistuttu oppaan kirjoittamisessa, tekemisessä sekä yhteistyössä yhteistyökumppanin kanssa. Lisäksi käsitellään muita mahdollisia esiin nousevia kysymyksiä sekä uusia opinnäytetyönaiheita. Tarkastellaan omaa oppimista sekä lähtökohtien että tavoitteiden saavuttamisen kautta. Oppaan tekemisessä on hyödynnetty teoriatietoa, siitä millainen on hyvä opas. Oppaan toimivuutta, kattavuutta ja käytännöllisyyttä sekä ulkonäköä tarkastellaan opasta lukeneilta saadun palautteen avulla.

Palautteen perusteella, tällaiselle oppaalle koetaan olevan tarvetta. Oppaassa käsitellyt kriisit tulevat eteen varsin usein ennalta varoittamatta. Kaikilla työntekijöillä ei välttämättä ole tarvittavia tietoja, välineitä eikä kokemusta käsitellä vaikeita asioita lapsen kanssa, vaikka henkilökunnalla olisikin tieto, esimerkiksi lapsen vanhempien erosta. Toivotaan, että tämä opas löytyisi jokaisen päiväkodin perehdytyskansiosta ja opasta käytettäisiin tilanteen tullen aktiivisesti hyödyksi lasten auttamiseksi. Opasta voidaan käyttää myös satukirjana, vaikka ryhmässä kenelläkään ei olisi kriisiä. Tämä opas on kuitenkin vain ensiapu lapsen kohdatessa kriisi. Viime kädessä lasta hoitavat ammattilaiset yhdessä muiden lapsen lähellä olevien kanssa arvioivat mitä muuta apua lapsi mahdollisesti tarvitsee ja mistä sitä saadaan.

2 IDEASTA OPPAAKSI

2.1 Taustat ja lähtökohdat

Opinnäytetyön aiheen pitää olla sellainen, jonka idea nousee opinnoista ja jonka aiheen avulla pystyy luomaan yhteyksiä työelämään, ylläpitämään suhteita aiempiin harjoittelu- paikkoihin sekä syventämään tietoja ja taitoja itseään kiinnostavasta aiheesta (Vilkkä & Airaksinen 2003, 16). Halusin tehdä opinnäytetyöni ajankohtaisesta sekä minua kiinnostavasta aiheesta, tällöin mielenkiinto aiheeseen säilyisi koko prosessin ajan. Suunnitellessani opinnäytetyöni aihetta mietin myös, mistä aiheesta minulle olisi hyötyä valmistuttuani sosionomiksi lastentarhan opettajan kelpoisuudella sekä toimiessani tulevaisuudessa mahdollisesti päiväkodissa lastentarhanopettajana.

Kaikki alkoi seuraavasta tapahtumasta. Työskennellessäni aiemmin päiväkodissa tuli eteeni yllättäen tilanne, jolloin en tiennyt kuinka toimia. Lapsi tuli aamulla hieman myöhässä eskariin, eikä äiti kertonut mitään ihmeellistä tapahtuneen. Lapsi oli koko päivän syrjäänvetäytyvä, hiljainen ja väsynyt. Keskustelin lapsen kanssa moneen kertaan ja yritin selvittää, mikä on vialla. Hän ei osannut tai halunnut kertoa, mikä häntä vaivaa. Kyselyäni aikani lapsi sanoi, että hänen tätinsä on kuollut edellisenä päivänä. En tiennyt, mitä tehdä tai sanoa. Päiväkodin perehdytyskansiossa ei ollut ollut mitään tietoa tai opastusta asiaan, eikä minulla ollut vielä kokemuksen tuomaa tietoa ja varmuutta siitä, kuinka tilanteessa tulisi toimia. Tietysti osasin sanoa jotain lohduttavaa ja pitää lasta sylissä. Kaipasin kuitenkin siinä tilanteessa konkreettista tietoa siitä, mitä voisin tehdä tai sanoa lapselle tukeakseni häntä parhaalla mahdollisella tavalla. Kokemastani tapahtumasta sain idean tällaisen opinnäytetyön tekemiseen.

2.2 Opinnäytetyön rajaus ja suunnittelu

Näiden, jo aiemmin mainittujen lapsen kriisien ajankohtaisuus, ja niiden hoitaminen kiinnostavat minua tulevana päiväkodin työntekijänä. Syvemmän tutkimuksen tekeminen aiheesta nousi esille myös lukemissani opinnäytetöissä: Miten tukea kriisissä olevaa lasta päivähoidossa? (Roth & Uusitalo 2010) sekä Kriisissä olevan lapsen kohtaaminen—Opas Lasten- ja Nuorten koti Kimpan henkilökunnalle (Kauppila & Helttunen 2012). Kattavaa tutkittua tietoa päiväkotikäisten lasten kokonaisvaltaisesta psyykkisestä hyvinvoinnista

en löytänyt. Aihe on erittäin ajankohtainen, ja se koskettaa pieniä lapsia ja heidän ympäristöään aina enenevässä määrin. Väestöliiton (2007) tutkimuksen mukaan, esimerkiksi vanhempien avio- tai avoeron kokee vuosittain jopa 30 000 lasta. Toisaalta lapsen ystävä tai muu läheinen ihminen voi olla kriisissä sekä kokea kriisin aiheuttamia oireita ja tunteita, jotka niin ikään heijastuvat myös lapseen. Tänä päivänä myös media tuo kriisit lähelle lasta pureutumalla ajankohtaisten ongelmien, muun muassa avioerojen käsittelemiseen esimerkiksi koko perheen ohjelmien kautta, kuten *Salatut Elämät* tai *Uusi Päivä*. Vaikka nämä sarjat eivät ole suunnattu ihan pienille lapsille, niiden esitysajat mahdollistavat kuitenkin sarjan katsomisen.

Yhteistyökumppaniksi sain Suomen Lastenhoitoalan Liiton (SLaL ry), joka on tarkoitettu koulutetuille lastenhoitoalan ammattilaisille ja alan opiskelijoille. SLaL on Tehyn yhteistyöjäsenjärjestö ja on mukana Tehyn edunvalvontatyössä sekä yksi Tehyn perustajajäsenistä. Liitossa on tällä hetkellä noin 9000 jäsentä, jotka ovat taustoiltaan lastenhoitajia, päivähoitajia, lähihoitajia, lastenohjaajia, alan opiskelijoita sekä jatkokouluttaneita ammattilaisia, kuten terveydenhoitajia ja sosionomeja. *SLaL* tukee jäsenten ammatillista kehitystä koulutuksilla ja julkaisemalla SLaL-lehteä sekä pyrkii tekemään parempaa arkea lastenhoidon ammattilaisille. Paikallisyhdistykset tuovat lastenhoidon innostuneet ammattilaiset yhteen sekä tarjoavat vertaistukea, virkistystä ja vaikuttamisen paikkoja. *SLaL toimii ja vaikuttaa* lastenhoitoon ja varhaiskasvatukseen liittyvien lakien ja koulutuksen kehittämisessä. (Suomen Lastenhoitoalan Liitto (SLaL ry) i.a.)

Varsinaisen opinnäytetyön työstäminen alkoi suunnitelman tekemisellä. Suunnitelma tehdään siksi, että hahmotetaan ideat ja tavoitteet. Niiden tulee olla tiedossa, harkittuja ja perusteltuja. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 26.) Alkuun tutustuin aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen, muun muassa tietokirjoihin ja nettilähteisiin teoriaosuuden kirjoittamisen pohjaksi. Lisäksi luin erilaisia opinnäytetöitä ja pohdin millaisia kriisejä olisi hyvä käsitellä oppaassa. Mitkä ovat ne yleisimmät asiat, jotka tulevat eteen lasten kanssa työskenteleville? Päädyin neljään kriisiin, joista kolme nousi aiemmasta opinnäytetyöstä (Roth & Uusitalo 2010) ja neljäs omasta kokemuksesta. Nämä teemat ovat avioero, läheisen sairastuminen, kuolema sekä sisaruksen syntymä. Oppaaseen kokosin nämä neljä kriisiä aiheeseen liittyvät tarinat sekä kriisin käsittelyssä auttavia toimintoja. Oppaasta löytyy tarvittava tieto kriiseistä nopeasti ja helposti, ja näin vältytään hajanaisen tiedon etsimiseltä.

2.3 Aiempia opinnäytetöitä aiheesta

Roth ja Uusitalo (2010) ovat tutkineet kvalitatiivisella eli laadullisella tutkimuksella päiväkodin henkilökunnan mahdollisuuksia tukea kriisin kohtaamaa lasta ja hänen vanhempiaan. He kysyivät kolmen päiväkodin henkilökunnalta, muun muassa mitkä ovat yleisimmät kriisit, joita päiväkodin henkilökunta lasten kanssa työskennellessään kohtaa, miten kriisi vaikuttaa lasten käytökseen, mitä erityispiirteitä on lasten kanssa tehtävässä kriisityössä ja miten päiväkodin työntekijä voisi parhaiten auttaa kriisissä olevaa lasta ja perhettä. Yleisimmiksi kriiseiksi heidän tutkimuksessaan paljastuivat avioero, läheisen kuolema ja tekijöille yllätyksenä sisaruksen syntyminen. Tutkimuksen mukaan kriisi vaikuttaa lapseen monella eri tavalla riippuen kriisistä. Muutoksia ovat, esimerkiksi levottomuus, väkivaltainen käyttäytyminen, syrjään vetäytyminen sekä taantumisen. Vastausten perusteella parhaiten lasta voisi tukea kuuntelemalla, antamalla hellyyttä sekä luomalla lapselle turvallinen ilmapiiri, jossa on helppo kertoa tunteistaan ja jutella tapahtuneesta rakentavasti lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. Roth ja Uusitalo nostivat pohdinnassaan esiin uudeksi tutkimuksen aiheeksi sen, miten työntekijät käytännössä näkevät avioeron, läheisen kuoleman ja sisaruksen syntymän vaikutukset lapseen sekä mitä erityisiä tukitoimia työntekijät katsovat kussakin tilanteessa tarpeelliseksi. (Roth & Uusitalo 2010, 2, 45–46.) Tätä opinnäytetyötä käytin pohjana oma opinnäytetyöni suunnittelemiselle.

Kauppila ja Helttunen (2012) ovat tehneet oppaan kriisissä olevan lapsen kohtaamisesta. Opas on kohdennettu lasten- ja nuorten koti Kimpan henkilökunnalle. Kimpan asiakkaat ovat 7–18-vuotiaita. Opas sisältää kriisin eri vaiheet ja huomioita, mihin ohjaajan kannattaa keskittyä kriisin eri vaiheissa. Oppaan avulla pyritään estämään traumatisoituminen. Päästäkseen kriisin yli lapsen täytyy silti käydä se läpi samalla tavalla kuin aikuistenkin, mutta lasten keinot siihen vain ovat erilaiset. Opas auttaa henkilökuntaa tukemaan lasta kokonaisvaltaisesti ja huomiomaan mahdollisen kriisien ketjuuntumisen. Lapsella voi olla yllättävän kriisin lisäksi menossa myös normaali kehityskriisi. Kauppila ja Helttunen olivat nostaneet esiin uudeksi tutkimuskohteeksi, muun muassa alle 7-vuotiaan lapsen kriisin kohtaamisen, ja niistä varsinkin vauvaikäisten kriisin käsittelyn poikkeavuuden takia. Kauppilan ja Helttusen mielestä siitä olisi hyötyä esimerkiksi päiväkodeille. Toinen lisätutkimuskohde oli toiminnan, esimerkiksi sadutuksen hyödyntäminen kriisissä olevien lasten kanssa työskennellessä. Lisäksi Kauppilan ja Helttusen ideana oli kasata opas, muista auttamismenetelmistä ja erilaisista vinkeistä, jotka helpottaisivat kriisissä olevan lapsen kanssa työskentelyä. (Kauppila & Helttunen 2012, 2, 40.) Heidän

opinnäytetyöstään esiin nousevista uusista tutkimuskohteista poimin omaan opinnäytetyöhöni ikäryhmän eli alle kouluikäiset lapset, joka oli minun kohderyhmäni lastentarhanopettaja kelpoisuuden velvoittamana. Tästä opinnäytetyöstä nappasin itselleni lisäksi ideat erilaisiin työskentelytapoihin ja niiden hyödyntämisen kriisien käsittelyssä sekä ohjeiden kokoamiseen oppaaksi.

2.4 Toiminnallinen opinnäytetyö

Tutustuttuani edellä mainittuihin opinnäytetöihin opinnäytetyöni alkoi hahmottua päässäni. Poimin lukemistani opinnäytetöistä paloja, joita muokkasin oman näköiseksi yhdistämällä niistä mielenkiintoisimmat ja toimivimmat ideat omaan opinnäytetyöhöni. Tein opinnäytetyönä oppaan, sitä kutsutaan toiminnalliseksi opinnäytetyöksi, joka on yksi vaihtoehto tutkimukselliselle opinnäytetyölle, ja jonka tekoprosessi eroaa hieman muiden opinnäytetöiden koostamisesta. Usein toiminnallisessa opinnäytetyössä yhdistyvät, muun muassa teorian tieto ja kokemuksellinen tieto eikä varsinaista tutkimusta tehdä lainkaan. (Vilka & Airaksinen 2003, 9–10.)

Tein opinnäytetyönä oppaan, joka on käytännön opastamista sekä lisäksi teorian tietoa. Toiminnallisessa opinnäytetyössä on suositeltavaa löytää yhteistyökumppani, jonka avulla voin näyttää osaamistani laajemmin. Yritysten lisäksi vartenotettavia vaihtoehtoja ovat myös yhdistykset, liitot ja seurakunnat. (Vilka & Airaksinen 2003, 16, 19.) Tarjosin opinnäytetyöni ideaa Suomen Lastenhoitoalan Liitolle (SLaL ry), ja siellä oltiin varsin kiinnostuneita yhteistyöstä sekä opinnäytetyöni aiheesta. Yhteistyön tekeminen ulkopuolisten ihmisten kanssa antoi minulle mahdollisuuden saada kullakin arvokkaita ideoita, vinkkejä ja kommentteja opinnäytetyön tekemiseen.

Opinnäytetyön suunnitelma oli haastava tehdä, sillä varsinaisesti toiminnallisen opinnäytetyön tekemiseen ei löytynyt paljon ohjeita eikä teoriakirjoja. Selvää ohjetta siitä, mitä toiminnallisen opinnäytetyön tulisi sisältää, ei löytynyt kirjoista eivätkä opettajatkan osanneet antaa yksiselitteistä ohjetta asiasta. Ohjaavalta opettajalta sain kirjavinkin Vilkan ja Airaksisen (2003) kirjasta Toiminnallinen opinnäytetyö, joka auttoi jonkin verran, muttei suoraa vastausta löytynyt sieltäkään. Lisäksi selasin erilaisia toiminnallisia opinnäytetöitä, joissa oli tehty oppaita tai muuta oheismateriaalia saadakseni käsityksen mitä suunnitelman ja opinnäytetyön pitäisi sisältää. Toisaalta kriisin teoriaosuuksien koostamiseen sain enemmän materiaalia, muun muassa kriisistä löytyy useista kirjoista, esimerkiksi Soili Poijulan (2007): Lapsi ja kriisi. Varsinaisesti lapsen ajatuksia ja tuntemuksia käsitteleviä lähteitä oli vähän ehkä siksi, etteivät pienet lapset osaa sanoittaa tuntemuksiaan.

3 KRIISIN TEORIA

Kriisi tarkoittaa ulkoisen tai sisäisen tapahtuman aiheuttamaa tilaa, joka johtuu sekasorron, hämmennyksen tai ristiriidan tuntemuksista ihmisessä (Jarasto & Sinervo 1997, 178). Kriisi voi alkaa yllättäen ja tulla missä vain elämän vaiheessa. Kriisit jaetaan kolmeen kategoriaan; kehityskriisit, elämänkriisit ja äkilliset kriisit. Kehityskriisit ovat normaaleja elämään kuuluvia kriisejä, esimerkiksi uhmaikä ja murrosikä. Elämänkriisejä ovat, muun muassa vanhempien ero ja sisaruksen syntymä, kun taas äkillisiä kriisejä puolestaan ovat kuolema ja sairastuminen. (Saari, Kantanen, Kämäräinen, Parviainen, Valoaho & Yli-Pirilä 2009, 9–11.) Opinnäytetyössäni keskityn kahteen viimeiseen kriisimuotoon; elämänkriiseihin ja äkillisiin kriiseihin.

Kriisi voi aiheuttaa lapselle konkreettisen menetyksen tai uhkan turvallisuudelle, kun taas kriisitilan saa aikaan normaalin turvallisen arjen rikkoutuminen sekä vaikeus ymmärtää tapahtunutta. Kriisit voivat vaikuttaa lapseen todella voimakkaasti, sillä lapsella on usein samaan aikaan myös jokin kehityskriisi, joka lisää lapsen haavoittuvuutta. (Pelastakaa lapset i.a.) Lapsille ei ole kehitetty omaa kriisistä toipumisen teoriaa, vaan heihin sovelletaan aikuisten teorioita (Poijula 2007, 32). Lapsen kriisin käsittelyssä on kuitenkin erityispiirteitä, joita ovat esimerkiksi konkreettinen ajattelu, taikauskoisuus, itsekeskeisyys ja lyhytjännitteisyys. Nämä kriisin erityispiirteet näkyvät, muun muassa lapsen uskoessa, että kuollut palaa takaisin taivaasta sekä lapsen jatkaessa normaalisti leikkimistä uutisen kuultuaan. Lisäksi lapsi käsittelee usein kriisiä mielikuvituksen, piirtämisen ja leikin kautta. (Saari i.a.)

Kriisistä johtuvat oireet voivat olla mitä tahansa riippuen lapsesta ja tapahtumasta. Jokainen lapsi reagoi omalla tavallaan, mutta myös yhteisiä piirteitä löytyy. Kriisin kohtaneen tunteet voivat olla hyvinkin ristiriitaisia, voimakkaita ja hallitsemattomia, sillä lapsi kokee toisinaan vihaa, pelkoa ja avuttomuutta tilanteessa. Yleisiä ovat myös ahdistuneisuus, häpeä, syyllisyys ja masennus. Kriisissä tyypillisiä fyysisiä oireita ovat, esimerkiksi univaikeudet, erilaiset säryt, käytöksen muutokset, muun muassa hiljaisemmaksi tai ärtymisemmäksi sekä ruokahalun ja suolen toiminnan muutokset. Lapsen elämäkokemukset ja kehitysvaihe vaikuttavat kriisin kokemiseen ja siihen, että hän reagoi kriisiin eri tavoin kuin aikuinen. Lapsi käsittelee kriisiä lapsen tavoin, leikin kautta. (Poijula 2007, 35–36.) Tavallisesti lapsi peittelee omaa pahaa oloaan ja pyrkii olemaan reipas ja salaamaan osan tietämästään tiedosta. Lapsi kertoo vain sen mitä aikuiset olettavat hänen tietävän sekä välttää vaikeita puheenaiheita suojellakseen vanhempiaan. (Saari i.a.)

4 KRIISI JA MUUT KÄSITTEET

Opinnäytetyönä tekemäni oppaan keskeisiä käsitteitä ovat: kriisi, oireet, masennus, kuolema, suru, pelko ja mustasukkaisuus sekä auttaminen ja kohtaaminen. Näitä opinnäytetyössä käyttämiäni käsitteitä avaam seuraavaksi. Ne ovat sanoina kaikille tuttuja, mutta ne saavat hieman erilaisen merkityksen lasten ollessa kyseessä. Opinnäytetyössä käytetyt käsitteet on selitetty yksinkertaisesti ja tämän opinnäytetyön kannalta selvästi ja totuudellisesti (Mäkinen 2005, 173). On hyvä huomioida, että lapsi usein käsittelee kriisiä eri tavoin kuin aikuinen. Lapselle yleisin tapa käsitellä vaikeita asioita on leikkiminen. Myös valokuvien ottaminen ja katsominen, piirtäminen tai muu askartelu voivat auttaa lasta käsittelemään pahaa oloaan. (Mieli–Suomen mielenterveysseura i.a.a.)

Kriisi tarkoittaa käänteentekevää ja ulkoista muutosta tai taitekohtaa. Kriisi alkaa yleensä yllättäen ja voi tulla missä vain elämän vaiheessa. Lapselle kriisitilanteen tapahtumassa aiheuttaa konkreettinen uhka ja menetys tai vaikeus ymmärtää tapahtunutta. Kriisit voivat vaikuttaa lapseen todella voimakkaasti, sillä lapsilla on aina samaan aikaan myös kehityskriisi, joka lisää haavoittuvuutta. (Pelastakaa lapset i.a.) Kriisistä toipumisessa auttavat riittävä tuki, turvalliset ihmissuhteet ja keskinäiset riippuvuudet. Kriisin oireet voidaan minimoida tai jopa välttää, jos tasapainottavat tekijät ovat riittävät. Niitä ovat realistisuus ja ongelmanratkaisu sekä riittävän tuen saaminen tilanteessa. Yhden tai useamman tasapainottavan tekijän puuttuminen lisää epävarmuutta ja voi pahentaa kriisin kokemista. (Pojjula 2007, 28–29, 32, 35.)

Oireet voivat olla mitä tahansa riippuen lapsesta ja tapahtumasta. Jokainen lapsi reagoi omalla tavallaan, silti yhteisiäkin piirteitä on. Usein lapsi kokee vihaa, pelkoa ja avuttomuutta tilanteessa. Yleisiä ovat myös ahdistuneisuus, häpeä, syyllisyys ja jopa masennus. Tunteet voivat olla voimakkaita ja hallitsemattomia. Kriisissä yleisiä oireita voivat olla, esimerkiksi univaikeudet, säryt, käytöksen muutokset, muun muassa hiljaisemmaksi tai ärtyisemmäksi sekä ruokahalun ja suolen toiminnan muutokset. Lapsen elämäkokemukset ja kehitysvaihe vaikuttavat kriisin kokemiseen ja siihen, että hän reagoi eri lailla kuin aikuinen. (Pojjula 2007, 35–36.)

Masennuksen oireita ovat tarpeeton ärtyisyys, levottomuus, selittämätön väsyminen ja voimattomuus sekä kyvyttömyys tuntea mielenkiintoa, iloa tai mielihyvää. Masentunut lapsi tuntee itsensä kurjaksi, toivottomaksi, aloitekyvyttömäksi ja alakuloiseksi. (Pojjula

2007, 52.) **Masennus** voi ilmetä lapsilla lisäksi ylivilkkautena, itkuisuutena, eristäytymänä, uniongelmina tai aggressiivisuutena (Cederblad 1992, 144–148). Masentunut lapsi käyttäytyy eri tavalla kuin ennen; vetäytyy, välttää katsekontaktia, suree, syö huonosti ja valittaa usein vatsakipua tai päänsärkyä (Pojula 2007, 52).

Lapset eivät välttämättä reagoi voimakkaasti kuullessaan jonkun kuolleen. Heidän on vaikea tajuta kuoleman abstrakteja käsitteitä, kuten haudata maan alle ja olla taivaassa samaan aikaan. Alle viisivuotiaat lapset eivät ymmärrä, että **kuolema** on lopullista, vaan kuvittelevat kuolleen voivan palata takaisin. Lapset eivät välttämättä reagoi voimakkaasti kuullessaan jonkun kuolleen. (Dyregrov 1993, 13–14.) Lapselle on kerrottava, että mummi kuoli sen sijaan, että puhuisi mummin poisnukkumisesta. Jos käytetään sanaa nukkua pois, lapsi saattaa alkaa pelätä nukkumaan menoa, luullen sen johtavan kuolemaan.

Lapsi ei osaa kuvata erilaisia tunteitaan, hänellä ei ole tunteille sanoja ja merkityksiä. **Surua** lapsi voi kuvata, esimerkiksi tosi kurjaksi oloksi, mutta ei osaa itkeä tai sanoa surevansa. (Dyregrov 1993, 14–15.) Lapsellakin on lupa olla surullinen ja surulle pitää antaa tilaa ja aikaa. Vaikeneminen ja asian unohtaminen vain pitkittävät surun käsittelemistä. Lapsi käsittelee tapahtunutta pätkittäin ja hänen on hyvä saada kuulla, että suru ja ilo voivat vuorotella. (Mieli–Suomen mielenterveys i.a.b.)

Pelko on luonnollinen ja selviytymistä tukeva tunnetila. Pelko saa lapsen varautumaan vaaraan. (Mieli–Suomen Mielenterveysseura i.a.c) Pelko voi johtua eri asioista eri kriiseissä ja sen voimakkuus voi vaihdella paljon. Pelko, joka uhkaa lapsen olemassaoloa, eheyttä tai tärkeyttä, hylkäämistä tai arvostusta toisten silmissä on voimakas tunne ja vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen. (Aguilera & Messick 1982, 135.) Pelko on helpompi torjua kuin kohdata. Torjuttuna pelko vaatii muita voimakkaita tunteita, esimerkiksi vihamielisyyttä tai täydellisyyden tavoittelua. (Mieli–Suomen Mielenterveysseura i.a.c.)

Pienen sisaruksen syntymä voi aiheuttaa isommassa sisaruksessa luonnollisesti mustasukkaisuutta. **Mustasukkaisuus** ilmenee eri tavoin, esimerkiksi itkuna ja kiukutteluna univaikeuksina. Lapsi voi taantua pikkulapseksi, muun muassa lässyttämällä ja alkamalla kastella, vaikka olisi jo oppinut kuivaksi. Lisäksi lapsi voi käskää viemään vauvan pois ja hän voi jopa yrittää satuttaa vauvaa tai äitiä. Mustasukkaisuuteen ja sen voimakkuuteen vaikuttavat myös lapsen ikä, kehitysvaihe, temperamentti, perheen elämäntilanne sekä vanhempien oma tapa toimia uudessa tilanteessa. Lapsen tunteet voivat vaihdella ilon ja ylpeyden sekä pelon ja harmin välillä. Lapsen pitää saada kokea tutut ja turvalliset rutiinit sekä tuntea olevansa edelleen rakastettu ja tärkeä osa perhettä. (Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a.)

Kriisiä ei voida poistaa, mutta nopealla ja oikeanlaisella auttamisella tapahtuman vaikutuksia voidaan lievittää. Lapsen toipumiseen auttaa arjen rutiinien säilymisen turvaaminen mahdollisimman normaaleina. (Poijula 2007, 166.) **Auttaminen** alkaa lapsen kuuntelemisesta ja arkirutiinien pitämisestä mahdollisimman muuttumattomina. Usein aikuinen aliarvioi lapsen kykyä huomata ja tulkita tapahtumia sekä käsitellä traumaattisia tapahtumia. Lapselle voi kertoa tapahtumasta vain sen verran kuin lapsi kysyy, eikä koko totuutta tarvitse kertoa kerralla. Lapsikin tarvitsee toipumiseen aikaa. Vaikka näyttäisi, että lapsi ei reagoi mitenkään, niin hän käsittelee tapahtunutta. Turvallinen ympäristö auttaa toipumaan. (Saari i.a.)

Lapsen **kohtaaminen** kriisin jälkeen. Kohdatessa kriisissä oleva lapsi, annetaan hänen kertoa tapahtuneesta omin sanoin. Ollaan avoimia kysymyksille ja pyritään vastaamaan totuuden mukaisesti, vaikka ei olisi oikeaa vastausta. Asiasta jutellaan vain silloin kun lapsi haluaa ja on siihen valmis. Lapselle on annettava aikaa ymmärtää ja sisäistää asia rauhassa. Lapsen leikkimistä tulee tukea kriisin läpi käymisessä ja auttaa häntä löytämään lohduttava loppu leikille. Tunteiden käsittely on sallittavaa ja niiden käsittelyyn on annettava tilaa. Lapselle luodaan tunne turvallisuudesta ja elämän jatkumisesta. (Palo-saari 2008.) Usein kuitenkin lapset salaavat osan tietämästään tiedosta. He kertovat vain sen mitä vanhemmat olettavat heidän tietävän sekä välttävät vaikeita puheenaiheita suojellakseen vanhempiaan (Saari i.a.).

5 YLEISIMMÄT LAPSELLE KRIISIÄ AIHEUTTAVAT TAPAHTUMAT

Lapsen useimmin kohtaamia kriisejä ovat oppaassakin käsiteltävät kriisit; läheisen sairastuminen, kuolema, sisaruksen syntymä sekä vanhempien ero. Perheen kohdatessa yllättävän kriisin vanhempien voimat eivät välttämättä riitä lapsen tarpeiden huomioimiseen. Lapsen fyysinen ja henkinen hyvinvointi sekä psyykkinen kehitys ovat riippuvaisia siitä, kuinka hyvin vanhempi pystyy reagoimaan ja vastaamaan lapsen kehityksellisiin tarpeisiin. Mikäli vanhempi ei jostain syystä pysty vastavuoroiseen vuorovaikutukseen, vanhempi-lapsi suhteeseen tai vanhemmuus on muutoin puutteellista, on sillä suora vaikutus lapsen psyykkiseen kehitykseen. Tällaisessa tilanteessa lapsi voi tarvita ulkopuolisen aikuisen turvaa ja ymmärrystä. Eläytymällä lapsen kuunteluun ja auttamalla tunteiden nimeämisessä aikuinen auttaa vapauttamaan lapsen tunteidensa taakasta. Tämä luo lapselle luottamusta ja turvallisuuden tunteen tulevaisuudesta. (Jarasto & Sinervo 1997, 182.)

Avoin vuoropuhelu on perusta, jonka varassa lapsi kykenee käsittelemään tuskallisia kokemuksia. Lapsen ympäristössä olevien aikuisten on otettava kuitenkin huomioon, ettei lapsi ole kovin halukas puhumaan. Lapsen on kuitenkin saatava kehitystasolleen sopivaa konkreettista ja selkeää tietoa tapahtumasta niin, että hän ymmärtää asian ja tietää mitä on tulossa. Lapsella on heikompi kyky sietää voimakkaita tunteita, ja ne ilmaisevat surua usein hetkittäin ja suuntautuvat pian muihin asioihin. Suru ei kuitenkaan ole poissa, vaan lapsi palaa aiheeseen usein myöhemmin. Lapsi voi kysyä ja pohtia asiaa, jos siihen on tilaisuus ja jos hän kokee, että ilmapiiri sallii aiheesta puhumisen. (Broberg, Almqvist & Taus 2005, 250.) Palautteena saamassani kommentissa on kiteytetty hyvin selkeästi miten väärin tai oikein voidaan kriisissä oleva lapsi kohdata, kunpa vaan muistettaisiin pysähtyä ja kohdata lapsi aidosti.

Sai minut myös ajattelemaan sitä kuinka joku lapsi joka on ns. "hankala", voikin olla vain surullinen ja suuren elämänmyllerryksen keskellä. Ja vaikka on helpompaa leimata haastavaks kun yrittää ymmärtää, niin ois tärkeä välillä havahtua näkemään miten pienillä asioilla voikin olla loppuelämää kannatteleva vaikutus.

5.1 Läheisen sairastuminen

Läheisen sairastuminen vaikuttaa aina myös lapsen elämään. Vaikutus ilmenee eri tavoin, riippuen siitä, kuka sairastuu ja mikä on hänen suhteensa lapseen. Vanhemman psyykinen sairaus on yksi tunnetuimmista lapsen kehityksen riskitekijöistä. Lapsen normaaliin kehitykseen vaikuttaa se, miten sairaus heikentää, vääristää tai estää vanhemman kykyä toimia turvallisena vanhempana. (Pihlakoski, 2006.) Sairastuneen vanhemman käytös muuttuu, hän voi olla allapäin, vetäytynyt, väsynyt, itkuinen, ärtynyt tai räjähtelevä. Hän voi vaatia lapselta kohtuuttomia, sanoa pahasti ja käydä joskus jopa käsiksi. On normaalia, että lapsi tuntee tilanteessa monenlaisia tunteita, kuten pelkoa, surua, syyllisyyttä, hämmennystä ja epävarmuutta sekä ahdistusta ja pahaa oloa. Lapsen ahdistusta ja pahaa oloa lievittää, jos sairaudesta voi puhua ja kysyä, vaikka yksiselitteistä vastausta ei olisikaan. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto i.a.)

Masennus näkyy vanhemman totaalisenä toimintakyvyttömyytenä, kiinnostumattomuutena ennen tärkeisiin ihmisiin ja ulkomaailmaan sekä kyvyttömyytenä tuntea tunteita muun muassa rakkautta ja empatiaa. Masennus näkyy myös unettomuutena, ruokahallittomuutena sekä fyysisen hyvinvoinnin laskuna. (Myllärniemi 2009, 54–55, 60.) On tärkeää puhua lapsen kanssa vanhemman sairaudesta, sillä usein lapsi syyttää itseään sairastumisesta. Sairauden pitkittyessä vanhemman käyttäytyminen muuttuu entisestään, vanhempien väsyminen voi tehdä lapsesta "näkyttömän" tai pikku hoitajan, joka ottaa vastuuta kotitöistä ja vanhempien jaksamisesta. Toisaalta myös perheen taloudellisessa tilanteessa voi tapahtua usein muutoksia huonompaan, joka taas voi vaikuttaa lapsen fyysiseen hyvinvointiin. (Pihlakoski, 2006.)

Lapselle tärkeän vanhemman menetys sairaudelle on suuri riski, joka voi altistaa lapsen omalle sairastumiselle (Myllärniemi 2009, 57). Lapsi, jonka vanhempi on sairastunut, tarvitsee, muun muassa päiväkodin aikuiselta läheisyyttä, aitoa läsnäoloa ja ennen kaikkea turvallisen aikuisuhteen sekä tunteen, että hänestä välitetään vanhemman sairaudesta huolimatta. Lapselle tulisi kertoa, että vanhempaa hoitaa lääkäri, joka auttaa vanhempaa paranemaan ja antaa lääkettä. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto i.a.a.) Lain mukaan lasten kanssa työskentelevän henkilökunnan tehtävänä on taata, yhdessä vanhempien kanssa, lapsen tasapainoinen kehitys ja kokonaisvaltainen hyvinvointi sekä tukea perhettä heidän kasvatustyössään (Varhaiskasvatuslaki 1973). Kriisin käsittelyssä lasta auttavat turvallisten aikuisten lisäksi suojaavat tekijät, joita ovat sopeutuva temperamentti ja hyvä kognitiivinen kehitystaso sekä terve vanhempi (Pihlakoski, 2006).

5.2 Kuoleman kohtaaminen

Lapsi kokee kuoleman erona, rakkauden menetyksenä tai rangaistuksena itseään kohtaan. Kuolema aiheuttaa lapselle erilaisia pelkoja sekä ikävää, vihaa, syyllisyyttä ja turvattomuuden tunnetta. Suru voi ilmetä, esimerkiksi keskittymisvaikeuksina, traumaattisina leikkeinä tai fyysisinä oireina, kuten unihäiriöinä, kipuna, kuumeena ja ruokahalun muutoksina. Suru voi aiheuttaa myös normaalista poikkeavaa käytöstä, muun muassa apatiaa, vetäytymistä tai aggressiota. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 90–91, 97–99, 137.) Alle viisivuotias ei ymmärrä, että kuolema on muuttumaton tila, vaan kuvittelee kuolleen elävän jossain toisaalla ja voivan palata takaisin, milloin vain. Lapsi ei välttämättä voimakkaasti kuullessaan läheisen kuolleen, sillä hän ei ymmärrä kuoleman lopullisuutta. Lapselle on kerrottava ikätasoisesti totuus tapahtuneesta ja vastattava hänen esittämiin kysymyksiin. Lapsilla on tapana täydentää puuttuvat osat mielikuvilla, jotka eivät vastaa todellisuutta. Tämä voi lisätä lapsen pelkoa ja ahdistusta entisestään. (Saari ym. 2009, 67.)

Lapsi voi ilmaista surullisuutta eri tavoin. Se riippuu lapsen persoonallisuudesta, surun syystä sekä siitä, kuinka perheen aikuiset jaksavat ottaa vastaan hänen tunteitaan. Aina lapsen surua ei nähdä. Useimmiten syynä on se, että lapsi ei ilmaise tunteita ympäristön odottamalla tavalla. Vaikka lapsen tiedetään olevan surullinen, niin hänen tunteensa voimakkuus ei välttämättä välity ulospäin. (Broberg ym. 2005, 235.) Suru koetaan yksilöllisesti, vaikka kokemus kuolemasta olisi samankaltainen. Ei ole olemassa oikeaa tai väärää tapaa surra. Lapsi ei näytä surua, esimerkiksi itkemällä tai sanallisesti, jolloin aikuiset eivät välttämättä ymmärrä, kuinka syvä menetyksen tuska on lapselle. Lapsen suru on erilaista, mutta yhtä todellista kuin aikuisenkin. (Kinanen 2009, 12, 17.) Suru on aikaa vievä prosessi, jonka keston vaikuttavat myös persoonalliset tekijät sekä selviytymismallit ja elämäkokemus. Nämä surun käsittelyyn vaikuttavat tekijät ovat pienillä lapsilla harvoin riittävät, että he selviytyisivät yksin surun käsittelystä. Lapsi ei osaa kuvata erilaisia tunteita, hänellä ei ole niille sanoja ja merkityksiä. Siksi on syytä korostaa lapselle, että itkeminen on sallittua ja normaalia. Toisaalta omatkin tunteet saavat näkyä eikä niitä pidä peittää lapselta. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 90–92, 137.) Lapsi käsittelee vaikeita asioita toiminnan kautta, kuten piirtämällä tai leikkimällä ja pyrkii näin ymmärtämään ja hahmottamaan tapahtunutta (Kinanen 2009, 10).

5.3 Sisaruksen syntymä

Sisaruksen syntymän aiheuttamaa reaktiota on vaikeaa tietää ennalta. Suhtautumiseen vaikuttavat muun muassa lapsen ikä ja sukupuoli. Vauvan syntyminen voi kehittää kilpailutilanteen, mikäli vauvaa kovasti suositaan ja ihastellaan, ja jos isompi sisarus kokee vauvan uhkana. Lapsi pelkää luontaisesti hylätyksi tulemistä ja rakkauden menettämistä ja nämä tunteet nousevat sisaruksen syntymän myötä voimakkaasti esiin. Pieni lapsi ajattelee olevansa elämän keskipiste ja saavansa vanhempiansa kaiken huomion eikä hän ei halua jakaa vanhempiaan ja sisaruksen syntymä horjuttaa tätä ajatusta. Lapsi tekee kaikkensa estääkseen näiden toteutumista. Lapsi voi käskää viemään vauvan pois ja hän voi jopa yrittää satuttaa vauvaa tai äitiä. Nämä huonot tilanteet menevät usein ohi, kun lasta ymmärretään ja annetaan hänelle aikaa. (Jarasto & Sinervo 1997, 103, 183.)

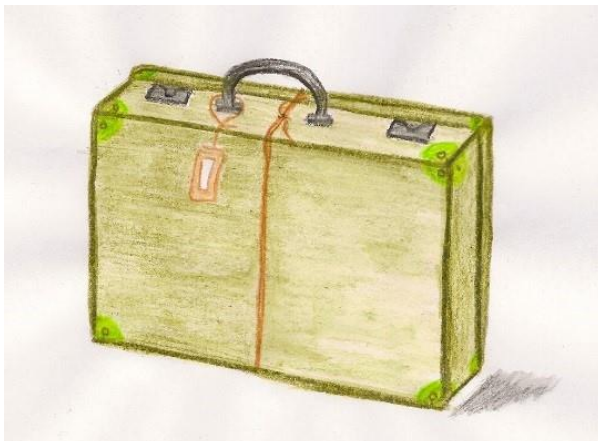
Pienen sisaruksen syntymä aiheuttaa isommassa luonnollisesti mustasukkaisuutta. Mustasukkaisuus ilmenee eri tavoin, esimerkiksi itkemällä ja kiukuttelemalla, univaikeuksina sekä taantumalla pikkulapseksi, muun muassa lässyttämällä ja alkamalla kastella, vaikka on jo oppinut kuivaksi. (Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a.b.) On luonnollista, että lapsi taantuu uhkaavassa tilanteessa sille tasolle missä hän on tuntenut olonsa turvalliseksi (Jarasto & Sinervo 1997, 179). Mustasukkaisuuteen ja sen voimakkuuteen vaikuttavat lapsen ikä, kehitysvaihe, temperamentti, perheen elämäntilanne sekä vanhempien oma tapa toimia uudessa tilanteessa. Lapsen tunteet voivat vaihdella ilon ja ylpeyden sekä harmin ja pelon välillä. Lapsen pitää saada kokea tutut ja turvalliset rutiinit sekä tuntea olevansa edelleen rakastettu ja tärkeä osa perhettä. (Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a.) Lapsi on hyvä ottaa mukaan vauvan hoitoon, ettei hän tunne itseään ulkopuoliseksi.

5.4 Vanhempien ero

Ero on epänormaali kokemus niin aikuiselle kuin lapsellekin. Erossa lapsen ydinperhe hajoaa yllättäen ja hänen turvallisuuden tunteensa horjuu. Lapsi kokee eron yksilöllisesti ja siihen vaikuttavat, muun muassa persoonallisuus, eron valmistelu lapselle, aiemmat kokemukset ja muut läheiset aikuiset. Vanhempien ero ja sen jälkeinen epäsopu ovat suuri riskitekijä lapsen kehityksessä. Olisi tärkeää, että lapsesta huolehtiminen olisi etusijalla eikä lasta käytettäisi koston välineenä. (Poijula 2007, 235.) Lopullinen ero voi olla helpotus jatkuvan riitelyn sijaan, mutta silti se on yksi elämän kaikkein isoimpia kriisejä (Jarasto & Sinervo 1997, 185). Lapsi pyrkii tekemään niin kuin vanhempi odottaa hänen tekevän, sekä vaistoaan helposti mitä häneltä odotetaan ja tekee vanhemman olemisesta mahdollisimman "kevyttä" (Hammarlund 2010, 162).

Eron tapahduttua lapsi on surullinen ja ikävöi poissaolevaa vanhempaa. Tavallista on myös lapsen kokema eroahdistus, jolloin lapsi pelkää voimakkaasti vanhemmista erossa oloa. Se vaikuttaa, esimerkiksi lasta päivähoitoon tuotaessa, jolloin lapsi takertuu tuojaan, koska pelkää oikeasti menettävänsä hänet. Kotona taas nukkumaan meno voi olla tällainen eroahdistusta aiheuttava tilanne, jolloin lapsi ei halua jäädä yksin. Lapsi voi hylkiä sitä vanhempaa, jota hän pitää syyllisenä eroon ja usein hän tuntee jopa vihaa tätä vanhempaa kohtaan. Monet lapset tuntevat menettäneensä luottamuksen vanhempiin ja pelkäävät tulevaisuutta, ja toisinaan taas lapsi voi syyttää itseään erosta. Lapsi kokee, että joku hänen ajatus, teko tai tekemättömyys johti eroon. Tästä ilmiöstä käytetään nimitystä maaginen ajattelu -malli. Pieni lapsi ilmaisee pahaa oloaan usein kriisiä toistavalla leikillä, tuholla ja aggressiivisuudella, koska ajattelukyky ja ymmärrys eivät riitä asian käsittelyyn kielellisesti. Lapsi sopeutuu kuitenkin tilanteeseen helpommin, mikäli vanhemmat tekevät yhteistyötä keskenään. Joskus lapsessa voi ilmetä vakavampia oireita, kuten aggressioita tai masennuksen merkkejä, joihin täytyy hakea ammattiapua. (Poijula 2007, 51, 57–58, 236–342.)

6 KRIISISSÄ AUTTAMINEN

Auttaminen alkaa lapsen kuuntelemisesta, aito läsnäolo ja kuuntelemisen taito ovat ammattilaisen tärkeitä ominaisuuksia kohdatessa kriisin kokenut lapsi. Rothin ja Uusitalon (2010) tutkimuksen mukaan parhaiten lasta voi tukea kuuntelemalla, antamalla hellyyttä sekä luomalla lapselle turvallinen ilmapiiri, jossa on helppo kertoa tunteistaan sekä jutella tapahtuneesta rakentavasti huomioiden lapsen ikä ja kehitystaso. (Roth & Uusitalo 2010, 2, 45–46.) Lapsi tarvitsee turvallisen työntekijän, joka ilmaisee selkeästi, mitä lapselta odotetaan sekä viestittää lapselle, että häneen luotetaan. Työntekijän ja lapsen välinen henkilökohtainen, välittämiseen perustuva suhde sekä vakaa ilmapiiri ovat parasta kriisin kokeneelle lapselle. (Broberg ym. 2005, 89.)

Lapsen on annettava puhua tapahtuneesta omin sanoin, on oltava avoin kysymyksille ja pyrittävä vastaamaan totuuden mukaisesti, vaikka ei tietäisi vastausta. Asiasta jutellaan vain silloin kun lapsi haluaa ja on siihen valmis. Lapselle on annettava aikaa ymmärtää ja sisäistää asia rauhassa sekä myöntää lupa erilaisten tunteiden käsittelyyn ja annettava niiden käsittelyyn riittävästi tilaa. Lapsen leikkiä tuetaan kriisin läpi käymiseksi ja autetaan löytämään lohduttava loppu leikille, näin luodaan lapselle tunne turvallisuudesta ja elämän jatkumisesta. (Palosaari 2008.) Turvallisella ja pysyvällä suhteella johonkin luotettavaan aikuiseen on selkeä yhteys lapsen kykyyn selviytyä vaikeista kasvuolosuhteista (Broberg ym. 2005, 204).

Tapahtunutta ei voida poistaa, mutta nopealla ja oikeanlaisella auttamisella tapahtuman vaikutuksia voidaan lievittää. Lapsen toipumista edesauttavat turvalliset ja tutut aikuiset sekä arjen rutiinien säilyminen mahdollisimman normaaleina. (Poijula 2007, 166.) Lapselle kerrotaan tapahtumasta vain sen verran kuin lapsi kysyy, koko totuutta ei tarvitse kertoa kerrallaan. Usein aikuinen aliarvioi lapsen kykyä huomata ja tulkita tapahtumia sekä käsitellä traumaattisia tapahtumia. Vaikka näyttäisi, että lapsi ei reagoi mitenkään, niin hän käsittelee tapahtunutta. Turvallinen ympäristö auttaa toipumaan, mutta lapsikin tarvitsee toipumiseen aikaa. (Saari i.a.)

Jotta lapsi pystyisi käsittelemään pelottavan ja huolestuttavan tapahtuman, se täytyy ymmärtää. Lapsi tulkitsee kokemuksensa kognitiivisen ja emotionaalisen kehityksensä rajoittamana ja heillä on usein taipumus syyttää itseään tapahtuneesta sekä ymmärtää

tapahtunut ja sen merkitys väärin. Lapsi tarvitsee aikuisen selityksiä ja oikaisuja kyetäkseen käsittelemään kokemaansa, siksi on tärkeää, että lasta ei jätetä yksin työstämään vaikeita kokemuksia. (Broberg ym. 2005, 229.)

Opas auttaa työntekijää kohtaamaan kriisissä oleva lapsi, tukemaan lasta kriisissä mahdollisimman hyvin sekä puuttumaan tilanteeseen nopeasti. Valitsin oppaaseen neljä erilaista teemaa, jotta opas on mahdollisimman kattava ja hyvä apuväline lasten kanssa työskenteleville. Olen rajannut opinnäytetyön sisällön juuri näihin valikoituihin neljään kriisiin niiden yleisyyden ja oman kiinnostuksen takia sekä aiemmista opinnäytetöistä (Roth & Uusitalo 2010) esiin nousevina aiheina. Jätin monta mielenkiintoista ja ajankohdasta aihetta pois siitä syystä, ettei kaikkea voi näin pienessä oppaassa käsitellä riittävän laajasti. Pelkkä pintaraapaisu useasta kriisistä ei olisi palvellut lasten kanssa työskenteleviä kovinkaan kattavasti. Valiten vain muutaman teeman, sain oppaaseen enemmän ja syvempää tietoa kustakin teemasta, näin toimien minun oma oppiminenkin on kattavampaa näiden muutaman kriisin osalta. (Häkkinen i.a.) Ajattelen, että näistä yleisimmin kohdattavista kriiseistä on eniten hyötyä lasten kanssa tehtävässä työssä. Vaikka oikea tieto ja tapa toimia täytyisi olla jokaisella työntekijällä itsellään, niin jos ei ole kokemusta kriiseistä ja niiden kohtaamisesta, ei usein ole taitoa toimiakaan. Minun kokemuksen mukaan päiväkodeissa ei ole tietoa siitä, kuinka toimitaan lapsen kohtaamassa kriisitilanteessa eikä koulussakaan opita kuinka käytännössä pitäisi toimia, sen oppii vain tekemällä ja kokemalla.

7 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

7.1 Aikataulu

Yhteistyökumppanin mukana olo vaatii täsmällisen suunnitelman tekoa sekä auttaa pitämään kiinni aikatauluista ja tavoitteista (Vilkkä & Airaksinen 2003, 17). Tein suunnitelman opinnäytetyön valmistumisesta ja noudatin sitä suunnitellun aikataulun mukaisesti. Aloitin opinnäytetyöni tekemisen kiireellä, vain muutamassa viikossa ideasta suunnitelmaan, sillä aiheeni muuttui ihan viime metreillä ennen suunnitelman jättämistä. Jätin opinnäytetyön suunnitelman arvioitavaksi joulukuussa 2015 ja opettaja hyväksyi sen muutoksitta. Alkuvuodesta 2016 tutustuin enemmän aiheeseen liittyviin kirjoihin ja muihin materiaaleihin sekä kirjoitin teoriaosuuksia oppaaseen muiden koulutehtävien välissä. Lisäksi suunnittelin ja kirjoitin oppaan tehtävät sekä Nora kirjoitti samaan aikaan oppaan tarinoita. Keväällä 2016 alustavan oppaan oli tarkoitus olla valmis julkaistavaksi, oppaasta puuttuivat kuitenkin vielä kuvat. Lopullisesti opas valmistui alkusyksystä 2016. Koko kesän 2016 kirjoitin opinnäytetyön prosessia työn ohella, joten kirjoittaminen oli hidasta. Saatua tekstiä lähes valmiiksi, opinnäytetyötäni lukivat monet eri alalla työskentelevät ystävät ja tuttavat. Heiltä saadun palautteen perusteella muokkasinkin opasta lopulliseen julkaistavaan muotoon syksyllä 2016 ja palautin sen esitarkastukseen syyskuussa 2016. Korjauksien jälkeen opinnäytetyöni julkaistiin alkuperäisen suunnitelman mukaan lokakuussa 2016.

Opinnäytetyöni valmistui suunnitellusti aikataulun mukaan. Aikataulun olin laatinut joustavaksi ja riittävän löysäksi, sillä eteen olisi voinut tulla monenlaisia asioita, jotka vaikeuttaisivat ja hidastaisivat opinnäytetyön tekemistä. Suunnittelin tekemiseni etukäteen ja varasin niiden tekemiseen riittävästi aikaa enkä jättänyt mitään viime hetkeen, jolloin pystyin minimoimaan mahdolliset viivästymisestä aiheutuvat riskit. Pientä viivästymistä opinnäytetyön prosessin sisällä tapahtui. Muut tehtävät sekä harjoittelut teettivät enemmän töitä, kun osasin odottaa. Välillä meni viikkoja, jolloin en ehtinyt tehdä opinnäytetyötä ollenkaan. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut lopulliseen valmistumiseen. Koko prosessin ajan opasta ja opinnäytetyötä arvioivat läheiset, ohjaava opettaja sekä yhteistyökumppani. Heiltä saatu palaute, säästi turhalta työltä ja antoi uutta näkökulmaa ja ideoita tekemiseen. (Mäkinen 2005, 154.) Lisäksi luin ja työstin muokkaamalla sekä opasta että opinnäytetyötä myös itse. Pidin taukoja kirjoittamisessa, jolloin sain etäisyyttä työhön, siten näin virheet ja osasin tarkastella työtäni kriittisesti (Mäkinen 2005, 154).

7.2 Raportti oppaan tekemisestä

Kirjoitin opinnäytetyön tekovaiheessa päiväkirjaa, johon kokosin hyviä lähteitä, vinkkejä ja ideoita itseltäni sekä muiltakin opinnäytetyöni lukijoilta sekä lisäksi omia ajatuksia ja pelkoja työn edetessä. Opinnäytetyöhön kirjoitin raportin teoriaosuuden kasaamisesta, oppaan sisällöstä, muokkaamisesta lopulliseen muotoon ja oppaan tekemisestä prosessina sekä oppaan arvioinnista. Vilka ja Airaksisen (2003, 16,19) mukaisesti yhdistin ammatillisen teorian tiedon ammatilliseen käytäntöön ja pohdin käytännön ratkaisuja kriittisesti samalla kehittäen omaa ammatillista osaamistani syventämällä tietoa lapsen kriiseistä. Tallensin opinnäytetyötä säännöllisesti ja useisiin eri lähteisiin, ettei työ menisi hukkaan, jos tietokone rikkoutuisi.

Allekirjoitin yhteistyötahon kanssa sopimuksen opinnäytetyön teosta. Tein tasavertaista yhteistyötä yhteistyökumppanin kanssa ja kunnioitan heidän näkemyksiään sekä annoin heidän mielipiteiden vaikuttaa oppaan lopputulokseen. (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 11–12.) Tein opasta yhteistyössä Suomen Lastenhoitoalan Liiton (SLaL ry) kanssa, jolle laitoin sähköpostilla pätkiä teoriasta luettavaksi sekä lopuksi pyysin heitä arvioimaan valmista opasta. Heiltä saamani palautteen perusteella kehitin ja muokkasin tekstiä edelleen lopulliseen muotoon (Häkkinen i.a). Keskustelin yhteistyökumppanin ja läheisteni kanssa vaihtoehtoja ja ideoista ja arvioin niiden mahdollista käyttöä opinnäytetyössä kriittisesti. Suhtauduin kanssani työskenteleviin ihmisiin oikeudenmukaisesti ja heidän mielipiteitään kunnioittaen. (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 11–12.) Noudatin opinnäytetyötä tehdessäni koko prosessin ajan eettisyyttä ja ammattietiikkaa, muun muassa käyttäen teoriaosuuksien pohjana vain luotettavia tietolähteitä. Osa lähteinä käyttämistäni kirjoista on jo vanhoja, mutta halusin käyttää niitä siitä syystä, että niissä oli selkeästi ja kattavasti kerrottu kriisinoireista. Vaikka tutkittua tietoa tulee lisää koko ajan, ei tällainen tieto vanhene ajan kuluessa, vaan oireet ja niiden kuvaus pysyvät samana aina. Kirjoitin lyhyet tiivistelmät teorian tietoa kustakin teemasta, harkiten tarkkaan mitä kirjoitin ja miten kirjoitin, jotta ne palvelisivat mahdollisimman hyvin lasten kanssa työskenteleviä. Tutustuin erilaisiin jo olemassa oleviin satuihin ja mietin kuinka oppaan tarinat olisi hyvä toteuttaa.

8 HYVÄ OPAS JA SEN TOTEUTUS

8.1 Oppaan tavoitteet

Opinnäytetyön tavoitteena on, muun muassa kehittää opiskelijan produktioiden hallintaa ja taitoja (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 23). Tavoitteena on tehdä opas lapsen kriiseistä, joka on tarkoitettu avuksi lapsen kanssa työskenteleville, lapsen kohdatessa elämänkriisi tai äkillinen kriisi. Oppaan tarkoitus on helpottaa ja nopeuttaa lapsia hoitavan henkilökunnan tiedon hankkimista sekä antaa heille tarvittava osviitta lapsen kriisien käsittelemiseen ja nopeasti siihen puuttumiseen. Oppaaseen olen pyrkinyt kokoamaan sekä teorian tiedon että käytännön samojen kansien sisään. Oppaan tulisi olla niin selkeä ja helppokäyttöinen, että sitä olisi luontevaa käyttää arjessa. Yksi tämän oppaan tarkoituksista on auttaa lasta tunnustamaan sekä tunnistamaan ja nimeämään omia tunteita ja tuntemuksia, jotta hän pystyisi ne kohtaamaan tulevaisuudessa paremmin. On kuitenkin muistettava, että lapset ovat yksilöitä, sellainen toiminta mikä toimii yhdelle ei välttämättä toimi kaikille. Vain kokeilemalla erilaisia toimintoja ja erilaisilla kokoonpanoilla voidaan löytää kullekin lapselle sopiva keino käsitellä kriisiä. Opas on tarkoitettu julkaistavaksi yhteistyössä Suomen Lastenhoitoalan Liiton (SLaL ry) kanssa, ainakin sähköisessä muodossa heidän internet-sivuillaan, jolloin oppaan päivittäminen olisi helpompaa sen ollessa valmiiksi sähköisessä muodossa. Halusin oppaalle suuren julkaisualueen ja siksi pyysin yhteistyökumppaniksi liiton, joka toimii koko Suomen alueella. Näin opas ei jää vain yhden päiväkodin tai kaupungin käyttöön, vaan tieto leviää laajemmin. Toivon, että opas otettaisiin käyttöön mahdollisimman monessa päiväkodissa ympäri Suomen. Loistavaa olisi myös, jos se saataisiin painettuna versiona, jolloin sitä voisi jakaa helpommin vaikkapa valmistuville lastentarhanopettajille.

Aloitin suunnitelman lähtötilanteen kartoituksella. Tarkastelin muita ideaani liittyviä opinnäytetöitä ja löysin joitakin samaa aihetta käsitteleviä tai sitä sivuavia tutkimuksia. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 27.) En kuitenkaan löytänyt tietoa siitä, että joku olisi tehnyt vastaavaa kattavaa opasta tehtävineen ja tarinoineen. Opas koostuu työhöni valitsemista kriiseistä ja jokainen kriisi kattaa neljä eri osiota: teoria, tarinat, kirjasuosituksukset ja toiminta. Teoriaosioihin kokosin kriisiin keskeisesti kytkeytyviä asioita, kun taas tarinat ovat kuvauksia kyseisen kriisin kohdanneista lapsista, heidän tunteistaan, ajatuksistaan ja kokemuksistaan. Tarinat ja toiminnan suunnittelin niin, että ne antavat hyvän pohjan työntekijän ja lapsen väliseen kanssakäymiseen sekä tarjoavat helpon mahdollisuuden asian käsittelyyn. Toimintaosiossa on esitelty erilaisia toimintoja, joista voi valita sopivimmat ja

niiden avulla aikuinen voi ohjata lapsen kriisin käsittelyä toiminnan kautta. Toiminta on lapselle luontevin tapa käsitellä kohtaamiaan kriisejä. Lisäksi kokosin oppaaseen valmiiksi joitakin lastenkirjaehdotuksia helpottamaan aiheiden käsittelemistä lapsen kanssa. Oppaan sisältämä tieto on kokonaisuudessaan tarpeellista kaikille lasten kanssa työskenteleville.

8.2 Oppaan teoria

Varsinaisen opinnäytetyön tekemisen aloitin tekemällä mind mapin, jonka avulla kirjoitin kattavan suunnitelman opinnäytetyön tekemisestä ja sisällöstä. Suunnitelma auttoi minua ja yhteistyökumppania hahmottamaan sisältöä sekä rajaamaan opinnäytetyön aiheita. (Mäkinen 2005, 128.) Suunnitelman tekemisen aloitin lukemalla aiheesta monia kirjoja ja julkaisuja. Mäkisen (2005, 62) mukaan tiedon hakemisessa oli tärkeää keskittyä opinnäytetyön kannalta olennaiseen tietoon sekä käyttää lähteiden valinnassa lähdekritiikkiä. Tein tiedonhakuosuunnitelman, joka auttoi minua tietojen etsimisessä opinnäytetyötä varten. (Mäkinen 2005, 62.) Diakonia-ammattikorkeakoulun oma kirjasto oli hyvä paikka aloittaa tiedon hakeminen. Siellä oli kattavasti kirjoja sekä valmiita opinnäytetöitä, joista hyödyin monin tavoin omaa opinnäytetyötä kirjoittaessa. Myös Theseus -tietokannasta löytyivät uusimmat opinnäytetyöt, joita analysoin ennen oman opinnäytetyön aloittamista. Tutustuin erilaisten lähteiden avulla kriiseihin ja niiden hoitamiseen sekä yleisiin oireisiin, joiden pohjalta kirjoitin oppaan teoriaosuudet. Varsinaiseen oppaaseen tuli melko suppeat teoriatiedot, mutta silti riittävät ensiavun saamiseksi yllättävässä tilanteessa. Teoriaosuuksien on tarkoitus muistuttaa, mitkä oireet minkäkin kriisin kohdalla ovat niitä yleisempiä sekä olla avuksi kriisin käsittelyssä esimerkiksi päiväkodin arjessa. En käsittele oppaan teorioissa kriisin eri vaiheita siksi, että oppaan avulla ei ole tarkoitus hoitaa kriisiä, vaan auttaa lasta arjessa.

Etsiessäni internetistä tietoa aiheesta nousi idea oppaan tekemisestä esiin. Aiheena lapsen kriisiä on tutkittu monesta eri näkökulmasta kirjoissa, tutkimuksissa ja useammassa opinnäytetyössä, mutta tällaista kattavaa ja monipuolista opasta ei tietääkseni ole tehty. Roth & Uusitalo (2010) olivat tutkineet opinnäytetyössään lapsen kohtaamia kriisejä päiväkodissa teoreettisesti (Roth & Uusitalo 2010). Päiväkodin henkilökunta joutuu usein tilanteisiin jossa kriisin kokeman lapsen tukeminen olisi tarpeen myös päiväkodin arjessa. Usein nämä tilanteet tulevat eteen yhtäkkiä eikä niihin ole aikaa valmistautua. Tekemäni opas on juuri näitä yllättäviä tilanteita varten.

Lasten kanssa työskentelee koulutettu henkilökunta, jolla on periaatteessa teoretietoa kriiseistä. Ajattelin kuitenkin, että henkilökunnan on hyvä kerrata kunkin kriisin ominaispiirteet tilanteen tullessa eteen. Siitä syystä opinnäytetyönä tehtävään oppaaseen tulee jokaisen teeman alkuun pieni teoriaosuus, jossa käydään läpi mm. kunkin kriisin yleisimpiä oireita. Oppaan tarinat auttavat lasta ja lapsiryhmää käsittelemään ja hahmottamaan tapahtunutta sekä hyväksymään tunteet, joita tapahtuma saattaa lapsessa aiheuttaa. Tehtävien avulla lapsi pystyy käsittelemään tunteita ja hänet saadaan mahdollisesti avautumaan työntekijälle, jonka jälkeen on helpompi auttaa lasta kriisin käsittelyssä. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä tärkeämpi on lapsen arjessa mukana olevien lähi-ihmisten rooli, sillä turvallinen ja tuttu aikuinen auttaa lasta kriisin käsittelyssä ja siitä toipumisessa. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos i.a.)

Yhdistin ammatillisen teoretiedon ja käytännön opinnäytetyöni teoriaosuuksissa (Vilka & Airaksinen 2003, 42). Luin ja keräsin monipuolisesti tietoa opinnäytetyötä varten. Teoriaosuuteen etsin tietoa kirjoista ja muista lähteistä, joista koostin tiiviin kokonaisuuden kuhunkin teeman liittyvän osion alkuun. Etsin yleistä tietoa, muun muassa kriisistä, surusta ja kuolemasta, nimenomaan lapsen kokemana. Teorian lisäksi käytin omaa ammatillista kokemusta sekä yhteistyökumppanin kokemusta hyödyksi. Käyttökelpoinen apu teoretiedon keräämisessä oli myös opinnäytetyöpäiväkirja, johon kirjoitin sopia lähteitä, joihin palasin myöhemmin uudestaan (Vilka & Airaksinen 2003, 43).

8.3 Tarinat ja kirjaehdotukset

Opinnäytetyönä tehtävän oppaan sisältäessä tekstiä, on se suunniteltava siten, että se palvelee kohderyhmää. Ilmaisun on oltava vastaanottajalle mukautettua, tavoitteellista ja viestintätilanteeseen sopivaa. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 51.) Oppaassa olevissa tarinoissa käsitellään lapsen tunteita, ajatuksia tilanteessa sekä asioiden käsittelemistä lapsen tavoin. Tarinat kirjoitin yhdessä tyttäreni Nora Ikosen kanssa ja ne suunniteltiin lapsille sopiviksi. Kuvat tarinoihin teki ystäväni Maija Huuskonen. Tarinoiden tarpeellisuudesta oppaan sisältönä kommentoitiin näin.

Tarinat oli todella hyvä lisä ja parasta oli käytännönläheiset, helposti toteutettavissa olevat keinot puuttua asiaan.

Lisäsin oppaaseen kuhunkin teemaan sopivia kirjaehdotuksia. Kirjat etsin perinteisesti Pieksämäen kirjastossa, jossa ne olivat selkeästi laitettu esille, muun muassa vauvan syntymästä kertovat kirjat samaan paikkaan. Selasin kirjastossa kirjat läpi, seuloin niistä pois sellaiset, jotka eivät sopineet sisällöltään ja lainasin vain mahdollisesti käytettävät kirjat. Luin lainaamani kirjat läpi kotona ja valitsin niistä sopivimmat ehdotuksiksi oppaaseen. Valitsemani kirjat soveltuvat eri-ikäisille lapsille ja ovat visuaalisesti kauniita (Vilkkä & Airaksinen 2003, 51).

8.4 Toiminnasta apua kriisin käsittelyyn

Oppaan eritasoiset ja muokattavissa olevat toiminnot auttavat kriisien käsittelyssä. Niitä on tarkoitus tehdä yhdessä lapsen kanssa kaksin tai pienryhmissä. Tehtävät ideoin ja suunnittelin alustavasti itse, mutta muokkasinkin niitä yhdessä yhteistyökumppanin kanssa. Tärkeimpiä asioita, joita kriisinkohdanneiden lasten hyväksi voi tehdä, on antaa heille mahdollisuus ilmaista itseään eri tavoin ja puhua tapahtuneesta. Koska lasten kyky puhua ja kertoa ovat rajalliset, on hyvä käyttää keskustelun täydennyksenä erilaisia luovia ilmaisumuotoja, kuten piirtämistä ja leikkimistä. (Broberg ym. 2005, 227.)

Luova toiminta, esimerkiksi valokuvien ottaminen, piirtäminen, maalaaminen tai muu askartelu voi auttaa lasta käsittelemään pahaa oloaan (Mieli–Suomen Mielenterveysseura i.a.a). Kun lapsi piirtää tapahtumasta kuvan, tapahtuma ikään kuin ulkoistetaan ja tuskallinen muistikuva kiinnitetään paperille, jolloin tapahtuma on helpompi irrottaa omasta itsestä erilliseksi. Näin lapsen on helpompi kertoa tapahtuman herättämistä tunteista ja

käsitellä niitä. Tapahtuma on näin lapsen ulkopuolella oleva kohde (piirustus) eikä muisto, joka on osa lapsen minätietoisuutta. (Broberg ym. 2005, 228.) Luovuuden kautta pienen lapsen on helpompi ilmaista ja purkaa tunteitaan, kun sanallinen ilmaisu ei ole vielä riittävää kertomaan tunteista (Erkkilä, Holmberg, Niemelä & Ylönen 2003, 24). Taide tarjoaa myös lapselle kielen, jolla he voivat käsitellä itselleen merkityksellisiä ja tärkeitä asioita, ja se auttaa lasta ymmärtämään elämäänsä maailmaa myös toisen silmin (Rusanen, Kuusela, Rintakorpi & Torkki 2014, 11). Luottamuksellinen ja rauhallinen yhteistyö synnyttää parhaan lopputuloksen. Pyritään luomaan rauhallinen ympäristö joko kaksin lapsen kanssa tai pienryhmässä sekä varataan riittävästi aikaa ja kannustetaan vapaaseen taiteiluun. Taiteilua kannattaa jatkaa säännöllisesti, siten tunteiden työstäminen jatkuu surun muuttaessa muotoaan. Lapselle voidaan antaa paperia ja piirustusvälineet, esimerkiksi kynät, vesi- tai sormivärit. Hyvää materiaalia on myös muovailuvaha tai savi, joilla voi työstää omia tunteita ja tilanteita. Edellä mainittuja materiaaleja voi puristaa lujaa, heitellä pöytään tai silitellä pehmeästi pintaa omien tunteiden purkamiseksi. Tuotoksista kannattaa myös jutella, mikäli lapsi haluaa niistä puhua.

Sadutus on hyvä menetelmä lasten kanssa, sillä ongelma- ja kriisitilanteessa on tärkeää olla toisen lähellä, kuunnella ja puhua sekä osoittaa välittämistä ja kohdata toinen. Sadutus antaa läheisyyden ja turvallisuuden tunteen ja se kutsuu puhumaan ja kohtaamaan, sen avulla kuunnellaan ja arvostetaan lasta. Menetelmää voidaan käyttää niin yksilökontakteissa kuin ryhmien kanssa. (Terveystieteiden tutkimuskeskus i.a.) Sadutus on helppo menetelmä toteuttaa ja sen tarkoitus on antaa lapselle mahdollisuus kertoa omista ajatuksistaan ja tunteistaan. Alkuun ei tarvitse kuin ottaa paperia ja kynä sekä lapsi ja valita rauhallinen ja häiriötön paikka. On hyvä istua niin, että lapsi näkee kirjoittajan kasvot. Lapselle sanotaan sanasta sanaan "Kerro satu, sellainen kuin itse haluat. Kirjaan sen juuri niin kuin sen minulle kerrot. Lopuksi luen tarinasi, ja voit muuttaa tai korjata sitä, mikäli haluat." Lapselle ei anneta aihetta tai esitetä kysymyksiä, ja satu kirjoitetaan sana sanalta niin kuin lapsi sadun kertoo, myös puutteelliset kieliasut tai esimerkiksi änkytys kirjoitetaan. Lapselle kerrotaan elein ja ilmein, että hänen satu on tärkeä ja merkityksellinen. Lopuksi satu luetaan lapselle ja tehdään mahdolliset lapsen haluat muutokset. Lapsen luvalla sadun voi lukea myös muulle lapsiryhmälle tai vanhemmille. (Karlsson 2014, 24, 310.)

Lapsi käyttää leikkiä työstäessään sekä ikätasonsa mukaisia kehitystehtäviä, että televisiossa ja lehdissä näkemiään päivittäisiä tapahtumia (Broberg ym. 2005, 223). Surunkin kohdatessa lapsi toimii luonnollisesti ja spontaanisti ja useimmiten lapset käsittelevät vaikeita asioita leikin avulla, jossa hän pystyy hallitsemaan tapahtumia itse. Leikki on kokonaisvaltainen kokemus, johon yhdistyy psyykinen, sosiaalinen ja fyysinen kehitys. Leikin avulla lapsi käsittelee kokemuksiaan ja niihin liittyviä tunteita turvallisessa ympäristössä. Lapsen kanssa voi leikkiä samankaltaisia kokemuksia, esimerkiksi käsinukkeja, teatteria tai leluja hyödyntäen. Lapsi lähestyy huomaamattaan vaikeaa asiaa leikin kautta, jolloin hänen on helpompi alkaa puhua asiasta ja tunteista aikuisen kanssa. (Erkkilä ym. 2003, 63, 72, 83.) Lapsen on annettava käydä läpi vaikeitakin asioita leikin kautta joko yksin, ystävän tai aikuisen kanssa. Voimakkaat ja epärealistisetkin tunteet leikissä ovat hyväksyttäviä. Leikkiä ja sen kulkua on tarkkailtava, jotta voidaan auttaa lasta käymään läpi tapahtunutta. Mikäli lapsi toistaa leikkiä samanlaisena eikä tunnu pääsevän siitä yli, tulee aikuisen auttaa häntä positiivisen lopputuloksen saamisessa. Traumatisoitunut leikki on tavallisesta leikistä poiketen toistuvaa ja kertautuvaa siten, että lapsi juuttuu samaan teemaan pitkäksi aikaa, ellei häntä auteta leikin päättämisessä. Traumatisoitunut leikki ei ole myöskään iloista tai jännitystä laukaisevaa vaan ahdistunutta sekä jännitystä ja trauman jälkeisiä muistoja ylläpitävää. (Broberg ym. 2005, 223.) Mikäli tunteille ei näytä löytyvän sanoja, läheinen aikuinen voi käyttää leikin keinoja niiden käsitteilyyn lapsen kanssa.

Erossa olemisen tai menettämisen jälkeen on hyvä viettää muistopäiviä ja juhlapyyhiä yhdessä suunnitellusti läheisten kesken. Kuollutta voi muistella, esimerkiksi valokuvan, kukkien ja kynttilöiden avulla. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 139.) Erossa olevaa vanhempaa voi muistella valokuvista ja yhteisiä muistoja läpi käyden. Lapsi saattaa valita itselleen tietyn tavaransa ns. turvaesineen, joka kulkee mukana päiväkotiin, vessaan ja sänkyyn. Se voi olla lelu, vaate tai kirja, joka tuo lohtua ja turvallisuuden tunteen lapselle sekä muiston puuttuvasta läheisestä. (Erkkilä ym. 2003, 80.)

Musiikilla on vaikutusta lapsen mielialaan. Musiikki on hyvin monikäyttöistä, se vaikuttaa ja stimuloi tunteita sekä samalla suuntaa ja kiinnittää huomion musiikin herättämiin tunteuksiin. Laulaminen luo lapselle turvallisuuden ja yhteisöllisyyden tunteen ja voi aktivoitua, muun muassa puheilmaisua. (Erkkilä ym. 2003, 37–38.) Musiikin tekeminen ja kuunteleminen on hyvä tapa ilmaista tunteitaan, esimerkiksi surussa. Laulun ja kuuntelelun lisäksi musiikin kuuntelelun voi yhdistää myös piirtämiseen ja maalaamiseen. Lapsen musiikkivalinta voi aikuisesta tuntua oudolta, valinta voi yhtä hyvin olla mielimusiikkia tai jotain ihan muuta. (Kinanen 2009, 58–59.) Lapselle voi soittaa erilaisia musiikkilajeja ja katsoa mikä sopii juuri hänelle. On hyvä antaa myös mahdollisuus oman musiikin tekemiseen tarjoamalla lapselle soittimia, joita lapsi voi itse kokeilla. Lapsen tulee antaa soittaa sellaista musiikkia kuin hän haluaa, vaikka lapsen hyvää oloa ja helpotusta tuova musiikki voi kuulostaa aikuisesta sekasortoiselta kakofonialta.

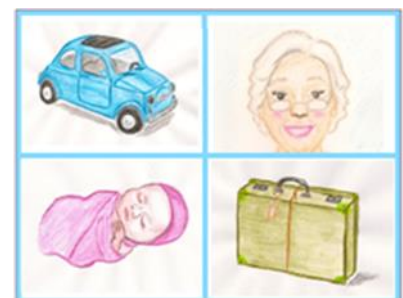
Saduissa ongelmat ratkeavat ja niissä kerrotaan onnistumisista, joita lapsi ehkä ei koe todellisessa elämässä. Tällöin satu lohduttaa, rohkaisee ja ilahduttaa lapsen mieltä. (Cafaro 2010, 12.) Sadut ja niiden lukeminen on varhaista puuttumista parhaimmillaan. Satuja kuunnellessa lapsi oppii tunnistamaan ja nimeämään erilaisia tunteita sekä hyväksymään ne osana elämää. Mitä nopeammin lapsi pääsee käsittelemään omia tunteitaan, sitä helpompaa on kriisistä toipuminen. Kirjat ovat yksi keino tukea ja ohjata lapsen ajatuksia käsittelemään vaikeita asioita, sillä satu voi sisältää normaalitajunnan ylittäviä kokemuksia. Lukiessa lapsi usein samastuu sadun päähenkilöön, joka kohtaa erilaisia tilanteita ja tekee päätöksiä tai ratkaisee ongelmia. Sadun päähenkilölle tapahtuu kriisi ja muutos, jonka jälkeen hänet hyväksytään ja häntä rakastetaan. Satu selventää lapsen tunteita ja arjen tilanteiden ymmärrystä, koska lapsi pystyy arvioimaan niitä sadun konseptissa. Paras satuikä on lapsen kehityksen kannalta silloin, kun lapsi alkaa osoittaa kiinnostusta satuja kohtaan. Tämä tapahtuu useimmiten, kun lapsi on 4–8 vuoden ikäinen. (Cafaro 2010, 10–12). Teemaan sopivien kirjojen katseleminen ja lukeminen auttaa lasta sanoittamaan tunteitaan ja hahmottamaan tapahtumia. Niiden läpikäyminen tutun aikuisen kanssa auttaa lasta käsittelemään asioita. Kirjastosta löytyy monia aiheeseen ja kuhunkin ikäkauteen sopivia kirjoja.

Jotenkin sitä tarvii välillä sellasta herättelyä, että mitä se läsnäolo ja kuunteleminen oikeesti on.

Lapsen suru tai paha olo saattaa näkyä piirustuksissa tai leikissä. Hän tarvitsee aikuisen apua asian puheeksi ottamiseen, vaikka olisi valmis puhumaan. Aikuisen on annettava lapselle lupa tuntea kaikkia kriisin tuomia tunteita. (Erkkilä ym. 2003, 74.) Lapsen kanssa

on hyvä keskustella, esimerkiksi piirustuksesta. Lapsen on annettava itse kertoa mitä kuvassa on. Tarkentavia kysymyksiä voidaan esittää: Mitä kuvassa tapahtuu? Keitä kuvassa on? Lasta voidaan auttaa sanoittamaan tunteita ja niiden purkauksia. Voidaan sanoa: sinulla on varmaan paha olla ja kiukuttaa, koska sinulla on ikävä mummia, jolloin lapsen on helpompi ymmärtää tunteensa. Aikuisen on oltava aidosti läsnä, jolloin lapsi voi helposti lähestyä kysymyksen kanssa. Kysymys voi olla yksittäinen tarkentava tai keskustelun avaus, johon aikuisen täytyy olla valmis. Keskustelussa voi käyttää apuna vaikkapa nallekortteja, jotka ilmaisevat tunnetiloja ja persoonallisuuden piirteitä. Kriisistä on hyvä keskustella lasten kanssa myös yhteisissä hetkissä. Näin voi tulla esiin, että jollakin toisella lapsella on samantapainen kokemus. Jo pelkkä tieto siitä, että joku on kokenut saman eikä lapsi ole tunteineen yksin, lohduttaa ja antaa voimavaroja asian käsittelyyn.

Satuhieronta on voimaannuttavien satujen, tarinoiden ja mielikuvien sekä lapsen kosketamisen ja kevyen hieronnan yhdistämistä ns. kosketuskuvittamista. Satuhieronta on läsnä olevaa kohtaamista sekä itsetunnon ja ihmisarvon kunnioittamista. (Tuovinen 2014, 12.) Se on luovaa, rentouttavaa ja sovellettavaa toimintaa, jota voidaan hyödyntää lapsen kriisitilanteessa voimaannuttavana ja turvallisuuden tunteen lisääjänä. Satuhieronta sopii myös lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen tukemiseen. Myönteinen kosketus antaa lapselle viestin, että aikuinen haluaa hyvää ja on hänen puolellaan. Satu voi olla lapsen itse keksimä tai aikuisen keksimä ja aihe voisi olla, esimerkiksi lapsen kokemasta kriisistä esiin nouseva. Satu voi sisältää voimaannuttavia viestejä, kuten onnellisen lopun, joka antaa lapselle turvallisuuden tunteen ja kasvattaa luottamusta. Tarinaa kerrottaessa piirretään samanaikaisesti lapsen selkään tarinan kulkua. Tähän tapaan: *Olipa kerran pieni orava, joka keräsi metsässä marjoja, pähkinöitä ja siemeniä. Kuljetaan oravana sormella pitkin selkää välillä pysähtyen nappaamaan ruokaa tehden sormilla muutaman kosketuksen samaan kohtaan.* (Kontro-Heiskanen 2016.)

8.5 Ulkoasun suunnittelu

Ulkoasun avulla julkaisulle rakennetaan visuaalinen ilme (Huovila 2006, 85). Oppaan ulkoasua suunnitellessa on pohdittava lukuisia eri asioita, sillä lopputulokseen vaikuttaa moni asia, muun muassa oppaan lopullinen koko ja kuvien määrä. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 52.) Aloittaessani oppaan tekoa ulkonäköä ei ollut vielä tarkkaan suunniteltu ja opas muokkautui suunniteltaessa ja tehdessä moneen kertaan ennen lopullista versiota. Toiminnallisessa opinnäytetyössä on tärkeää pyrkiä luomaan oppaalle kokonaisuus, jonka onnistumiseen vaikuttavat visuaalisuus ja viestinnän keinot. Toiminnallisen osuuden tekstit tulee suunnitella kohderyhmää palveleviksi niin, että opasta on helppo käyttää ja lukea. Oppaan tulisi olla ulkoasultaan selkeä, johdonmukainen, yksilöllinen ja persoonallisen näköinen. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 51–53.)

Tutustuin Teräksen (2010) opinnäytetyöhön, jossa oli vertailtu erilaisia harrastuskäyttöön tarkoitettuja taitto-ohjelmia. Teräs vertaili kolmea eri taitto-ohjelmaa, jotka olivat Adobe InDesign, Microsoft Word ja Scribus. Hänen mukaan lopputuloksissa ei ollut suuria eroja, vain joitain hienosäätöön vaikuttavia asioita varsinkin kuvien osalta löytyi. (Teräs 2010, 30–31.) Päädyin tekemään oppaan taittamisen Word-ohjelmalla. Se on minulle entuudestaan tuttu työväline monista koulutehtävistä, vaikka varsinaista taittoa en olekaan Wordillä ennen tehnyt. Wordin käyttämiseen vaikutti myös aikataulu ja se, että ohjelma löytyi koneelta jo valmiiksi. Minun ei tarvinnut alkaa opetella alusta tuntematonta ohjelmaa. Wordiä käyttämällä pääsin riittävän hyvään visuaaliseen lopputulokseen, vaikkei Word ole varsinaisesti taitto-ohjelmaksi suunniteltu (Teräs 2010, 41–42). Etsin Word-tiedostosta valmiita pohjia, jotka olisivat oppaaseen mahdollisesti sopivia. Lopulta päädyin valitsemaan Executive -mallin. Vaihtelin värimaailmaa katsoakseni miltä mikäkin väri näytti oppaassa. Valikoin teemaväriksi lämpimän sinisen. Huovilan (2006, 45) mukaan värit vaikuttavat ihmiseen psykologisesti: lämmin sininen väri antaa järjestyksen tuntua ja alentaa verenpainetta.

Oppaassa oleva tieto on helposti saatavana ja johdonmukaisesti jaksotettu. Oppaan teksti on selkeää ja helppolukuista. Fontin valintaan vaikutti ulkoasun lisäksi myös se, että tekstissä oleva tieto on ymmärrettävissä (Huovila 2006, 88). Oppaan fontti on Arial ja fontin koko 11. Tein oppaaseen tiivistelmälaatikoita, joiden tarkoitus on korostaa tärkeitä asioita ja tuoda asia paremmin huomatuksi. (Huovila 2006, 115.) Oppaaseen lisäsin muutamia kuvia elävöittämään sen sisältöä. Oppaan kannen suunnittelun jätin viimeiseksi: kokeilin erilaisia vaihtoehtoja ja pyysin ideoita yhteistyökumppanilta. Lopuksi muokkasin oppaan tietokoneella oikeaan muotoon, jotta sen voi tulostaa tai painattaa

oppaaksi. Opas julkaistaan myös sähköisenä versiona, josta se on helppo tulostaa missä päin Suomea tahansa. Näin sen saa nopeasti käyttöön. Oppaan pieni koko helpottaa sen käyttöä yllättävän tilanteen eteen tullessa ja sen sijoittamista vaikkapa perehdytyskansioon.

9 PROJEKTIN ARVIOINTI

Opinnäytetyön valmistuminen on kokonainen projekti (Diakonia ammattikorkeakoulu 2010, 24). Arvioin projektin valmistumista käyden läpi sen eri vaiheet. Apuna kirjoittamisessa käytin prosessin aikana kirjoittamaani opinnäytetyön päiväkirjaa, johon kirjoitin työn etenemisestä, ajatuksista, hyvistä linkeistä ja lähdetiedoista sekä muita omia muistiinpanoja. Olen perehtynyt teorian tietoon, opinnäytetöihin ja moniin internet-lähteisiin koostaessani opasta. Opas on luotettavaa, sen runsaaseen teorian tietoon perustuvan sisällön takia. Arvioin oppaan sisältöä ja ulkonäköä itse sekä yhteistyökumppanilta saamani palautteen perusteella. Lisäksi sain positiivista palautetta ja kannustusta opponoijilta sekä muilta opiskelijoilta opinnäytetyöpajoissa ja seminaareissa. Jo suunnitelman esittelyssä sain sellaista palautetta, että aihe on todella mielenkiintoinen ja kattava. Myös läheiset, luettuaan opasta ja opinnäytetyötäni, kannustivat minua kommentoimaan opinnäytetyötäni.

Opinnäytetyötä tulee arvioida ennakkoon, väliarviointina, jatkuvana arviointina sekä jälkiarviointina (Ylönen 2016). Olen luetuttanut teoriaosuuksia koko prosessin ajan niin yhteistyökumppanilla kuin muutamalla ulkopuolisilla ihmisillä. Lähetin sähköpostilla, alkuun osia ja myöhemmin lopullisen oppaan luettavaksi muutamille alalla työskenteleville ystäville. Olen tehnyt muutoksia ja lisäyksiä heiltä saamani palautteen perusteella, muun muassa toiminta-osioon lisäsin satuhieronnan. Pohdin erilaisia ratkaisuja ja niihin vaikuttavia seikkoja tarkkaan ja perustelin ratkaisut itselleni. Työn edetessä myös muut eri-ikäiset ja taustaiset henkilöt lukivat opasta ja antoivat arvokkaita kommentteja niin ulkoasusta, tietojen oikeellisuudesta kuin ehdotuksia oppaan sisällöksi. (Vilka & Airaksinen 2003, 6.) Olemme ideoineet, tehneet valintoja ja ratkaisuja yhdessä yhteistyökumppanin kanssa perustellen ja huomioiden toistemme mielipiteet. Arvioin myös itse oppaan sisältöä, ulkonäköä, käytettävyyttä sekä tavoitteiden toteutumista. Parhaiten kuitenkin opasta pystyy arvioimaan mahdolliset tulevat käyttäjät eli päiväkodin työntekijät. Laitoin valmiin oppaan heille sähköpostilla ja pyysin vapaamuotoista palautetta. He kommentoivat opasta, muun muassa seuraavasti.

Miusta tuo on opas joka jokaisen lasten kanssa työskentelevien ois hyvä lukea ihan ajatuksia herättääkseen. Vaikka varsinaista tilannetta ei tietäis olevankaan, se ehkä herkistäs katsomaan asioita uusin silmin ja näkemään mahdollisen piilossa olevan surun.

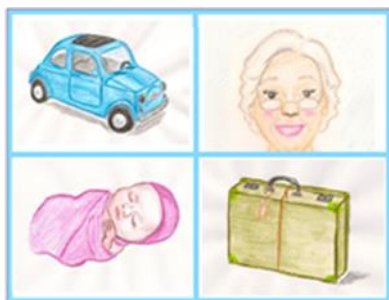
Siis todella hyvä ja varmasti tarpeellinen, sekä kriisin kohdatessa oppaaks, mutta myös ennakointiin. Asenneoppaaks siihen kuinka hankala voikin olla surullinen tms. Ja pistää ajattelemaan omaa kykyään kuulla ja kuunnella, olla läsnä.

Lisäksi tarkastelin oppaan tekoprosessia ja valmista opasta kriittisesti pohtien. Muiden kommentit antoivat minulle voimia ja varmuutta siihen, että olin tekemässä hyvää työtä sekä kannustivat tekemään entistä paremman oppaan. Kun eräs ystävänä kommentoi: *"Hyvä oli!! Ajatuksia herättävä."* Tiesin, että olin menossa oikeaan suuntaan. Huolehdin siitä, että pysyin aikataulussa ja tein sovitut asiat ajallaan, vaikka elämä toikin eteen monia haasteita, jotka vaikeuttivat opinnäytetyöhön paneutumista. Valmiissa opinnäytetyönä tehdyssä oppaassa yhdistyy teoreettinen tausta, tavoitteiden asettaminen ja niiden saavuttaminen, käytännön toteutus sekä arviointi (Häkkinen i.a). Valmis opas julkaistaan seminaarissa ja yhteistyökumppanin taholta myös muualla. Varsinainen opinnäytetyö jätetään esitarkastukseen ohjaaville opettajille syyskuussa ja viimeistely työ esitellään julkistamisseminaarissa lokakuussa. Opas on opinnäytetyön liitteenä opinnäytetyön julkistamisessa, mutta tulevaisuudessa pääosassa työkentällä, toivottavasti mahdollisimman monen päiväkodin työväliseen arjen kriisien kohtaamisessa. Näin opasta ja sen tarpeellisuutta kommentoivat eräät lukijat.

Selkeesti kirjoitettu, sellaista kieltä käyttäen että jokainen ymmärtää. Teksti oli jotenkin lohdullista, ei vaadi yli ihmisiä mutta pistää kuitenkin ajattelemaan omaa toimintaansa ja sitä kuinka pienillä teoilla, kuten läsnäololla ja kuuntelulla on suuri merkitys.

No, itellä ainakin tuli sellanen olo minkähän takia sitä itekkin yleensä rupee ajattelemaan liian monimutkasesti ja ettimään kaikkia liian vaikeita toimintamalleja..kun joskus riittäis vain kaikista yksinkertaisin, se että on läsnä ja kuulee eikä vaan kuuntele. Ja on hyvä selitys, että ei oo aikaa, kun on niitä muitakin lapsia niin nysvätä yhden kanssa...mutta kuinka paljon se oikeesti vie aikaa. Ei mitään, riittää että keskittyy siihen lapseen siinä tilanteessa vaikka vaan minuutin mutta että keskittyy.

Minusta tuo oli kaunistelematta todella hyvä!

10 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön tekeminen oli pitkä prosessi, joka opetti lisää suunnitelmallisuutta ja vastuuntuntoa sekä projektin hallintaa. Nämä ovat jo ennestään minun vahvuuksiani, joten työn tekeminen ei näiden asioiden osalta ollut minulle haastavaa. Vaikeaa oli ainoastaan löytää riittävän pitkä yhtenäinen aika työhön keskittymiseen ja sen tekemiseen. Halusin tehdä työtä keskeytyksittä, häiriöttä ja kelloon tuijottamatta silloin, kun aloin kirjoittaa. Koulun, harjoittelun ja perheen yhteen sovittaminen opinnäytetyön kanssa oli välillä turhauttavaa. Olen kuitenkin tyytyväinen, että sain sommiteltua kaikkea edellä mainittua elämäni ja sain opinnäytetyöni valmiiksi määräajassa.

Kirjoittaessani oppaan teoriaa sekä raporttia sen tekemisestä, luin paljon teoretietoa ja muokkasin sitä oppaaseen sopivaksi. Tieteellinen kirjoittaminen ei ole minun vahvuuteni ja vaatii minulta paljon aikaa, vaikka kirjoittaminen onkin kehittynyt opiskelun aikana huomattavasti. Opinnäytetyötä tehdessäni ja opasta kootessani pystyin peilaamaan omia tietojani, kokemuksiani ja taitojani työelämän tarpeisiin. Oppaan tekemisellä pääsin osaltani ratkaisemaan päiväkotielämän ongelmakohtia ja toivottavasti pystyn vaikuttamaan niihin positiivisesti tulevaisuudessa myös valmistuneen oppaan kautta.

Yhteistyö tuttavieni ja ystävieni kanssa oli antoisaa. Heiltä sain paljon ideoita ja suoraa palautetta sekä konkreettista apua opinnäytetyön ja oppaan tekemiseen. Koska tein opinnäytetyöni yksin, en voinut verrata toisen samalla viivalla olevan ihmisen kanssa omia ajatuksiani ja ideoita enkä pohtia erilaisten ratkaisujen merkityksiä. Vaikka sainkin paljon tukea opinnäytetyöni tekemiseen ystäviltäni ja tuttaviltani, se ei korvannut puuttuvaa paria tai ryhmää, jonka kanssa tehdä opinnäytetyötä. Yhteistyökumppanilta, Suomen Lastenhoitoalan Liitolta (SLaL ry), sain palautetta ja kommentteja oppaasta sekä heidän kauttaan saan hyvän väylän julkaista oppaan laajalle alueelle ympäri Suomen.

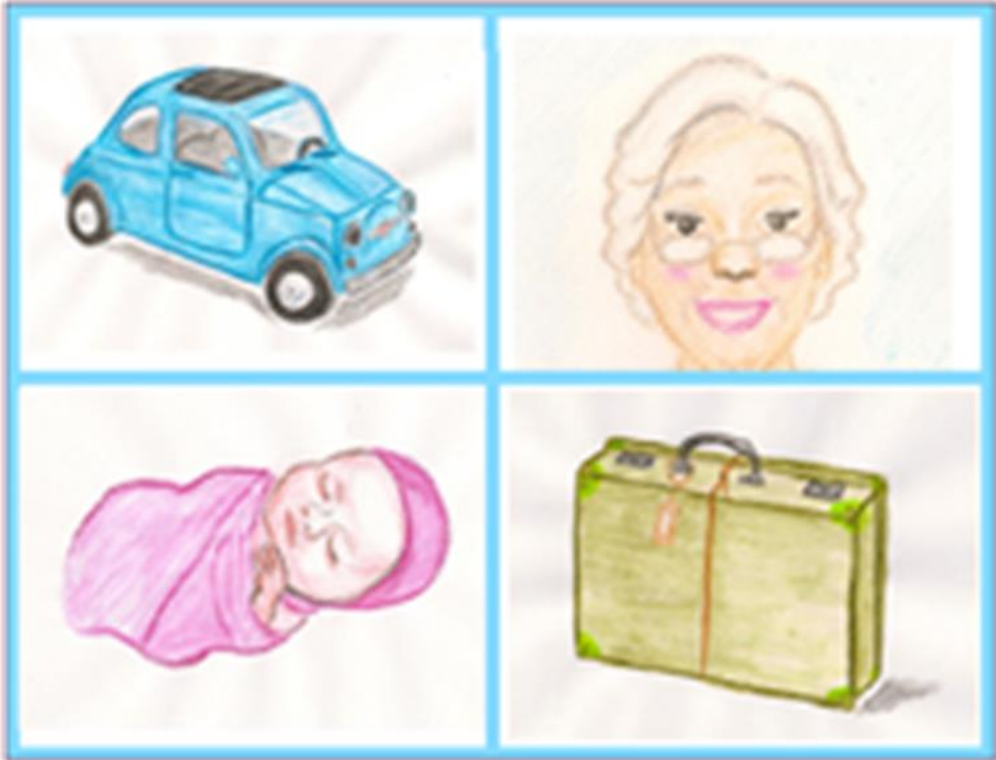
Ajattelen, että tällainen opas oli tärkeää tehdä siksi, että lapsi saa tunteilleen hyväksynnän ja osaisi tunnistaa ja nimetä tunteensa. Tarkoitukseni on, että opas auttaa lasten kanssa työskenteleviä kohtaamaan lapsen kriisin yhdessä lapsen kanssa. Usein päiväkodin henkilökunta on se ensimmäinen ammattilainen, jonka lapsi kohtaa kriisin jälkeen. Opas on helppokäyttöinen, käden ulottuvilla olevan apuväline lapsen auttamiseksi silloin, kun omat tiedot ja taidot eivät ole riittävät yllättävän tilanteen hoitamiseen. Oppaaseen koottu tieto lieventää tiedon hajanaisuuden haittoja, kun kaikki löytyy samasta oppaasta.

Opasta voi hyödyntää kaikki lasten kanssa työskentelevät, muun muassa sairaanhoitajat, neuvolan henkilökunta kuin lastenhoitajat, niin päiväkodissa kuin päiväkerhoissa. Opas auttaa myös lapsen vanhempia ja muita läheisiä ymmärtämään lapsen läpikäymää kriisiä sekä auttamaan sen läpikäymisessä.

Oppaasta saamani palautteen perusteella tällaiselle oppaalle on selvästi tarvetta. Omasta mielestäni onnistuin tekemään hienon ja toimivan kokonaisuuden itselleni laatiman aikataulun mukaan. Nyt voin vain toivoa, että opas tulisi käyttöön ja siitä olisi hyötyä mahdollisemman monelle kriisin kohtaavalle lapselle ja hänen kanssa työskenteleville sekä läheisille kriisin käsittelyssä. Toivon, että opas edistäisi lapsen kriisiin puuttumiseen kehitettäviä toimenpiteitä ja lisäisi entisestään ihmisten tietämystä lapsen kriisistä. Oppaan avulla tahdon omalta osaltani kehittää lasten kriisien kanssa tehtävää työtä, muun muassa päiväkodeissa. Minä ainakin tunnen hyötyväni oppaan tiedoista kohdatessani ja auttaessani kriisissä olevaa lasta.

Tämä aihe kiinnosti minua, koska haluan tulevaisuudessa olla hyvä työntekijä ja ennakoita mahdolliset tulevat tapahtumat, siksi erityisesti Opas on hyödyllinen minulle valmistuttuani ja toimiessani päiväkodissa lastentarhanopettajana. Opinnäytetyötä tehdessäni olen saanut erilaisia vinkkejä ja ideoita, ajattelemisen aihetta sekä konkreettista tietoa monesta eri lähteestä. Olen sisäistänyt opinnäytetyötä tehdessäni myös paljon sellaista hiljaista tietoa, mitä en ole kirjoittanut tehtävään. Se hiljainenkin tieto on minulle kallisarvoista. Lastentarhanopettajana minulla on hyvät työvälineet, jotka auttavat kriisin kohtaamia lapsia tulevassa työssäni sekä tämän oppaan, että sen kaiken teoretiedon avulla minkä olen lukenut tätä tehdessäni.

Seuraava opinnäytetyön aihe voisi olla tämän oppaan ulkopuolelle jäävien kriisien hoito. Toinen tämän päivän yleinen mahdollinen kriisin paikka ovat uusperheissä asuvat lapset. Kuinka perheen lapset kokevat oman vanhemman jakamisen toisen aikuisen sekä mahdollisesti myös hänen lastensa kesken. Voiko uusperheessä eläminen aiheuttaa kriisin? Toinen ajankohtainen tutkimuskohde voisi olla maahanmuuttajalasten kriisien käsittely. Maahanmuuttajien syksyllä 2015 tapahtunut huikea Suomeen tulo vaikuttaa myös lasten kriisien lisääntymiseen. Maahanmuuttajataustaisten lasten lisääntyminen muun muassa päivähoitossa tulisi huomioida entistä laajemmalla alueella Suomessakin. Näiden lasten kriisit voivat olla jotain sellaista, mitä me emme osaa edes kuvitella, saati auttaa lapsia käsittelemään niitä. Tuskin tiedämme tai ymmärrämme niitä itsekään.

LÄHTEET

- Aguilera, Donna C & Messick, Janice M 1982. Kriisihoito–teoria ja käytäntö. Porvoo: WSOY.
- Broberg, Anders; Almqvist, Kjerstin & Tjus, Tomas 2005. Kliininen lapsipsykologia. Helsinki: Edita.
- Cafaro, Ulla 2010. Satujen ja tarinoiden merkitys alle kouluikäisen lapsen kehitykselle–Oppimateriaalin tuottaminen lasten ja nuorten hoitotyöhön. Savonia-ammattikorkeakoulu, Kuopio. Hoitotyön koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 25.5.2016. <http://www.theseus.fi/handle/10024/14030>.
- Cederblad, Marianne 1992. Lasten ja nuorten psykiatria. Helsinki: Otava.
- Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010. 5. uudistettu laitos. Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä–Opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten. C katsauksia ja aineistoja 17. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Dyregrov, Atle 1993. Lapsen suru. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Erjanti, Helena & Paunonen-Ilmonen, Marita 2004. Suru ja surevat: surevien hoitotyön perusteet. Helsinki: WSOY.
- Erkkilä, Jaakko; Holmberg, Tiina; Niemelä, Sirkku & Ylönen, Hilikka 2003. Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy.
- Hammarlund Claes-Otto 2010. Kriisikeskustelu: kriisituki, jälkipuinti, stressin ja konfliktien käsittely. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Huovila, Tapani 2006. "Look"–Visualisoi viestisi. Hämeenlinna: Tapani Huovila ja Inforviestintä Oy.
- Häkkinen, Tiina i.a. Kehittämispainotteisen opinnäytetyön suunnitelmasta tarkemmin - luento. Viitattu 27.11.2015. Tallenne tekijän hallussa.
- Jarasto, Pirkko & Sinervo, Nina 1997. Alle kouluikäisen lapsen maailma. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Karlsson, Liisa 2014. Sadutus–Avain osallisuuden toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kauppila, Eveliina & Helttunen, Jenna 2012. Kriisissä olevan lapsen kohtaaminen–Opas Lasten- ja Nuorten koti Kimpan henkilökunnalle. Kajaanin ammattikorkeakoulu. Kajaani Hoitotyön koulutusohjelma. Opinnäytetyö. <https://www.theseus.fi/handle/10024/53087>.
- Kinanen, Mare 2009. Surusäkki–vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille. Helsinki: Lastenkeskus/Lk-kirjat.

- Kontro-Heiskanen, Tiina 2016. Koskettavat sadut, Sinun Savo 13.1., 7. Viitattu 15.1.2016. Artikkelit tekijän hallussa.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto i.a.a. Viitattu 25.1.2016. http://www.mll.fi/vanhempainnetti/kipupisteita/perheen_kriisit_ja_muutokset/vanhemman_vakava_sairaus/.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto i.a.b. Viitattu 30.11.2015. http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tukivinkit/mustasukkaisuutta_kun_perheeseen/.
- Mieli–Suomen mielenterveysseura i.a.a Viitattu 13.4.2016. <http://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/luovuus-antaa-voimavaroja-arkeen>.
- Mieli–Suomen mielenterveysseura i.a.b. Viitattu 20.2.2016. <http://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/vaikeat-el%C3%A4m%C3%A4ntilanteet/kriisit-kuuluvat-el%C3%A4m%C3%A4%C3%A4n>.
- Mieli–Suomen mielenterveysseura i.a.c. Viitattu 5.8.2016. <http://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/tunteet/pelko>.
- Myllärniemi, Jorma 2009. Masennus–psykyen kipu. Helsinki: Jorma Myllärniemi ja Kirjapaja.
- Mäkinen, Olli 2005. Tieteellisen kirjoittamisen ABC. Helsinki: Tammi.
- Palosaari, Eija 2008. Lapsi äkillisessä kriisissä, ohjeita kohtaamiseen. Viitattu 19.11.2015. <http://www.eijapalosaari.fi/Ajankohtaista.html>.
- Pelastakaa lapset ry i.a. Viitattu 12.11.2015. <https://www.pelastakaalapset.fi/ajankohtaista/kriisitilanteen-kohtaaminen/>.
- Pihlakoski, Leena 2006. Vanhemman/sisaruksen mielenterveysongelman vaikutus lapseen -luento. Koulu- ja nuorisolääketieteen yhdistys, koulutuspäivä 7.4.2006. <http://www.skooppi.fi/materiaalit/>. Tallenne tekijän hallussa.
- Pojjula, Soili 2007. Lapsi ja kriisi–selviytymisen tukeminen. Helsinki: Soili Poijula ja Kirjapaja.
- Roth, Noora & Uusitalo, Laura-Kaisa 2010. Miten tukea kriisissä olevaa lasta ja perhettä päivähoitossa? Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu. Sosionomi (AMK). Opinnäytetyö. <https://www.theseus.fi/handle/10024/22233>.
- Rusanen, Sinikka; Kuusela, Mirva; Rintakorpi, Kati & Torkki, Kaisa 2014. Musta tuntuu punaiselta: Kuvataiteellinen toimintaa varhaisiässä. Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy.
- Saari, Salli i.a. Miten lapsi selviää kriisistä? YTHS Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiö. Viitattu 21.11.2015. <http://www.skooppi.fi/materiaalit/>. Tallenne tekijän hallussa.

- Saari, Salli; Kantanen, Irja; Kämäräinen, Leena; Parviainen, Kaisa; Valoaho, Sari & Ylipirilä, Pia 2009. Hädän hetkellä. Helsinki: Duodecim ja Suomen Punainen Risti.
- Suomen Lastenhoitoalan Liitto (SLaL ry) i.a. Viitattu 14.9.2016. <http://www.slal.fi/>.
- Terveystieteiden tutkimuskeskus i.a. Viitattu 27.11.2015. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/kriisityo/lapsi-ja-kriisi>.
- Teräs, Olli 2010. Taitto-ohjelmat harrastuskäyttöön. Laurea-ammattikorkeakoulu, Kerava. Tietojenkäsittelyn koulutusohjelma. Opinnäytetyö. http://www.tietotaitotalkoot.fi/data/liitteet/taitto-ohjelmat_harrastuskayttoon.
- Tuovinen, Sanna 2014. Satuhieronta–Läsnä olevan kosketuksen ja sadun taikaa. EU: Sanna Tuovinen ja WSOY.
- Varhaiskasvatuslaki 1973/36. Viitattu 25.1.2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>.
- Vilkkä, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003 Toiminnallinen opinnäytetyö. 1.-2.painos. Helsinki: Tammi.
- Väestöliitto 2007. Viitattu 27.11.2015. http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/3304cc3802e03a1f4ec7a1b291238164/1448874641/application/pdf/263809/PP-ohjelma_netiversio.pdf.
- Ylönen, Merja 2016. Tutkimuksen arvioinnista ja luotettavuudesta/kehittämispainotteinen opinnäytetyö -luento. Viitattu 3.9.2016. Tallenne tekijän hallussa.

LAPSEN KRIISI

Opas lasten kanssa työskenteleville

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Pieksämäki

Syksy 2016

Opinnäytetyö

Henna Ikonen E37nsos

Tarinat Nora Ikonen

Kuvitus Maija Huuskonen

Sisällys

ALKUSANAT	4
LAPSEN KRIISI	5
LÄHEISEN SAIRASTUMINEN.....	7
Kuinka lapsi kenties oireilee?	7
Miten autat lasta?	9
AIHETTA KÄSITTELEVIÄ KIRJOJA	13
Millainen toiminta voisi olla avuksi?	13
Kuinka lapsi kenties oireilee?	14
Miten autat lasta?	16
TARINA MUMMIN KUOLEMASTA	17
AIHETTA KÄSITTELEVIÄ KIRJOJA	20
Millainen toiminta voisi olla avuksi?	20
SISARUKSEN SYNTYMÄ	21
Kuinka lapsi kenties oireilee?	21
Miten autat lasta?	23
TARINA SISARUKSEN SYNTYMISESTÄ	24
Millainen toiminta voisi olla avuksi?	27
VANHEMPIEN ERO	28
Kuinka lapsi kenties oireilee?	28
Miten autat lasta?	29
TARINA VANHEMPIEN EROSTA	30
AIHETTA KÄSITTELEVIÄ KIRJOJA	33
Millainen toiminta voisi olla avuksi?	33
MIKÄ KRIISIN KÄSITTELYSSÄ AUTTAA?	34
LUOVA TOIMINTA	34
SADUTUS JA SEN VAIKUTUS ITSETUNTOON	35
LAPSI KÄSITTELEE ELÄMÄÄ LEIKKIEN.....	36
MUISTELEMINEN JA TURVAESINEEN TUOMA TURVA	37
MUSIIKIN VOIMA	38
KIRJAT TUNTEIDEN PEILINÄ	39
KESKUSTELU, KYSYMYKSET JA PUHUMINEN.....	40
SATUHIERONTA LUO TURVAA.....	41
LÄHTEET	42

ALKUSANAT

Voidakseen olla avuksi kriisin kohdanneelle lapselle, työntekijältä edellytetään ennen kaikkea kahta asiaa; perustietoa kriisityöstä ja inhimillisyyttä. Lisäksi täytyy osata eläytyä lapsen kokemukseen, toimien kuitenkin ammatillisesti lasta ja perhettä tukien. Jos työntekijällä ei ole vahvaa kokemusta kriisityöstä, niin työntekijä saattaa kokea epävarmuutta tai tietämättömyyttä siitä, kuinka tulisi toimia.

Lasten kanssa työskentelevät eivät aina tiedä kuinka syvien vaikeuksien kanssa lapset kamppailevat, sillä lapset eivät välttämättä puhu tai osaa sanoittaa pahaa oloaan. Kriisit aiheuttavat hyvin usein lapsille erilaisia oireita ja lapsen käytös voi muuttua hyvinkin paljon. Tämä saattaa hämmentää tai jopa pelottaa niin lasta kuin myös hänen vanhempiaan.

Tämä opas on tehty aikuisille, jotka tekevät lasten parissa töitä ja jotka voivat joutua yllättävän tilanteen eteen tukemaan lasta. Aikuisen tehtävä on auttaa lasta käsittelemään kriisiä ja selviytymään sen yli. Kriisin kohdannut lapsi tarvitsee usein myös muuta apua kuin mitä hänen kanssaan työskentelevät aikuiset voivat lapsen arjessa antaa. Työntekijöiden on osattava arvioida myös lapsen muun tuen tarve ja ottaa selvää, kuinka se on järjestettävissä.

Opas koostuu kriisin teoriasta, neljästä eri kriisistä ja kuhunkin teemaan liittyvästä tarinasta sekä toimintaosiosta. Kriisi käsitellään tiiviissä muodossa ja tiivistelmän on tarkoitus vain muistuttaa mieleen teoria kriisien takana. Eri teemat koostuvat teoriasta, tiivistelmästä, tarinasta sekä toiminta- ja kirjaehdotuksista. Tarinat on kirjoittanut tyttäreni Nora Ikonen ja kuvittanut ystäväni Maija Huuskonen. Oppaan loppuuni on koottu konkreettisia tehtäviä tai toimintoja, joiden avulla lasta voidaan auttaa käsittelemään kriisiä. Lasten kanssa työskentelevä aikuinen arvioi yhdessä vanhempien ja muiden ammattilaisten kanssa mitä muuta apua lapsi mahdollisesti tarvitsee ja kuinka se järjestetään.

Pieksämäellä syyskuussa 2016

Henna Ikonen

LAPSEN KRIISI

Kriisi tarkoittaa ulkoisen tai sisäisen tapahtuman aiheuttamaa tilaa, joka johtuu sekasorron, hämmennyksen ja ristiriidan tuntemuksista ihmisessä. Kriisi voi alkaa yllättäen ja tulla missä vain elämän vaiheessa. Kriisit jaetaan kolmeen kategoriaan; kehityskriisit, elämänkriisit ja äkilliset kriisit. Kehityskriisit ovat normaaleja elämään kuuluvia kriisejä esimerkiksi koulun aloittaminen ja murrosikä. Elämänkriisejä ovat, muun muassa ero ja sisaruksen syntymä ja äkillisiä kriisejä puolestaan ovat kuolema ja sairastuminen. Oppaassa keskitytään kahteen viimeiseen kriisimuotoon.

Lapselle kriisitilan aiheuttaa vaikeus ymmärtää tapahtunutta tai konkreettinen uhka ja menetys. Kriisit voivat vaikuttaa lapseen todella voimakkaasti, sillä lapsilla on aina samaan aikaan myös kehityskriisi, joka lisää haavoittuvuutta. Tavallisimpia lapsen kohtamia kriisejä ovat oppaassa käsiteltävät kriisit; läheisen sairastuminen, kuolema, sisaruksen syntymä sekä vanhempien ero.

Kriisin oireet voivat olla mitä tahansa riippuen lapsesta ja tapahtumasta. Jokainen lapsi reagoi omalla tavallaan, mutta myös yhteisiä piirteitä on. Usein lapsi kokee vihaa, pelkoa ja avuttomuutta. Yleisiä tunteita ovat myös ahdistuneisuus, häpeä, syyllisyys ja masennus. Tunteet voivat olla hyvinkin ristiriitaisia, voimakkaita ja hallitsemattomia. Kriisissä tyypillisiä fyysisiä oireita voivat olla univaikeudet, säryt, käytöksen muutokset mm. hiljaisemmaksi tai ärtyisemmäksi sekä ruokahalun ja suolen toiminnan muutokset.

Lapsen elämäkokemukset ja kehitysvaihe vaikuttavat kriisin kokemiseen ja siihen, että hän reagoi eri lailla kuin aikuinen. Lapsi käsittelee kriisiä lapsen tavoin, yleensä leikin kautta. Tavallisesti lapsi peittelee omaa pahaa oloaan ja pyrkii olemaan reipas ja salaa osan tietämästään tiedosta. Monesti lapsi kertoo vain sen mitä aikuiset olettavat hänen tietävän sekä pyrkii välttämään vaikeita puheenaiheita suojellakseen vanhempiaan negatiivisilta tunteilta.

Miten voit työskennellä kriisin kohdanneen lapsen kanssa? Auttaminen alkaa lapsen kuuntelemisesta. Aito läsnäolo ja kuuntelemisen taito ovat ammattilaisen tärkeitä ominaisuuksia kohdatessa kriisin kokenut lapsi. Parhaiten lasta voi tukea kuuntelemalla, antamalla hellyyttä sekä luomalla lapselle turvallinen ilmapiiri, jossa lapsen on helppo kertoa tunteistaan piste. Lapsen kanssa täytyy osata keskustella auttavasti huomioiden lapsen ikä ja kehitystaso. Lapsen pitää antaa kertoa tapahtuneesta omin sanoin.

Työntekijän tulee olla avoin kysymyksille ja pyrkiä vastaamaan totuuden mukaisesti, vaikkei tietäisi vastausta. Asiasta jutellaan vain silloin kun lapsi haluaa ja on siihen valmis. Lapselle on annettava aikaa ymmärtää ja sisäistää asia rauhassa. Lapselle on suotava mahdollisuus leikkiä kriisiä läpi ja häntä on tarvittaessa autettava löytämään lohduttava loppu leikille. Tunteiden käsittely on sallittava ja tunteille on annettava tilaa. Lapselle on luotava tunne turvallisuudesta ja elämän jatkumisesta.

Tapahtunutta ei voida poistaa, mutta nopealla ja oikeanlaisella auttamisella tapahtuman vaikutuksia voidaan lievittää. Lapsen toipumista edesauttavat turvalliset ja tutut aikuiset sekä arjen rutiinien säilyminen mahdollisimman normaaleina. Usein aikuinen aliarvioi lapsen kykyä huomata ja tulkita tapahtumia sekä käsitellä traumaattisia tapahtumia. Tästä huolimatta on tärkeää, että lapselle kerrotaan tapahtumasta vain sen verran kuin lapsi kysyy. Näin hän pystyy käsittelemään asioita juuri sen verran kuin on itse siihen valmis. Lapsikin tarvitsee toipumiseen aikaa ja vaikka välillä voi näyttää, ettei lapsi reagoi mitenkään, hän kyllä käsittelee tapahtunutta ja toipuu aikanaan, kun luodaan turvallinen ympäristö toipumiselle.

LÄHEISEN SAIRASTUMINEN

Läheisen sairastuminen vaikuttaa aina myös lapsen elämään. Vaikutus ilmenee eri tavoin, riippuen siitä kuka sairastuu ja mikä on hänen suhteensa lapseen. Vanhemman psyykkinen sairaus esim. masennus on yksi tunnetuimmista lapsen kehityksen riskitekijöistä. Lapsen normaaliin kehitykseen vaikuttaa se, miten sairaus heikentää, vääristää tai estää kykyä toimia vanhempana. Sairastuneen vanhemman käytös muuttuu. Hän voi olla allapäin, vetäytynyt, väsynyt, itkuinen, ärtynyt tai räjähtelevä ja voi vaatia lapselta kohtuuttomia, sanoa pahasti ja käydä joskus jopa käsiksi. On normaalia, että lapsi tuntee tilanteessa monenlaisia tunteita, kuten pelkoa, surua, syyllisyyttä, hämmennystä, epävarmuutta tai ahdistusta. Lapsen ahdistusta ja paha oloa lievittää, jos sairaudesta voi puhua ja kysyä, vaikka ei yksiselitteistä vastausta olisikaan.

Lapsen fyysinen ja henkinen hyvinvointi sekä psyykkinen kehitys ovat riippuvaisia siitä, kuinka hyvin vanhempi pystyy reagoimaan lapsen kehityksellisiin tarpeisiin ja vastaamaan niihin. Mikäli vanhempi ei pysty sairastuessaan vastavuoroiseen vuorovaikutukseen, vanhempi-lapsi suhteeseen tai vanhemmuus on puutteellista vaikuttaa se suoraan lapsen psyykkiseen kehitykseen. Masennus näkyy vanhemman toimintakyvyttömyytenä ja kiinnostumattomuutena ennen tärkeisiin ihmisiin ja ulkomaailmaan sekä kyvyttömyytenä rakastaa. Masennus vaikuttaa myös unettomuutena, ruokahaluttomuutena sekä fyysisen hyvinvoinnin laskuna. Usein lapsi saattaa syyttää itseään vanhemman sairastumisesta. Siksi on tärkeää puhua lapsen kanssa sairaudesta. Vanhempien väsyminen voi tehdä lapsesta ”näkyttömän” tai pikku hoitajan, joka ottaa vastuuta kotitöistä ja vanhempien jaksami-

Kuinka lapsi kenties oireilee?

Vetäytyy syrjään ja/tai toimii ”pikku hoitajana”

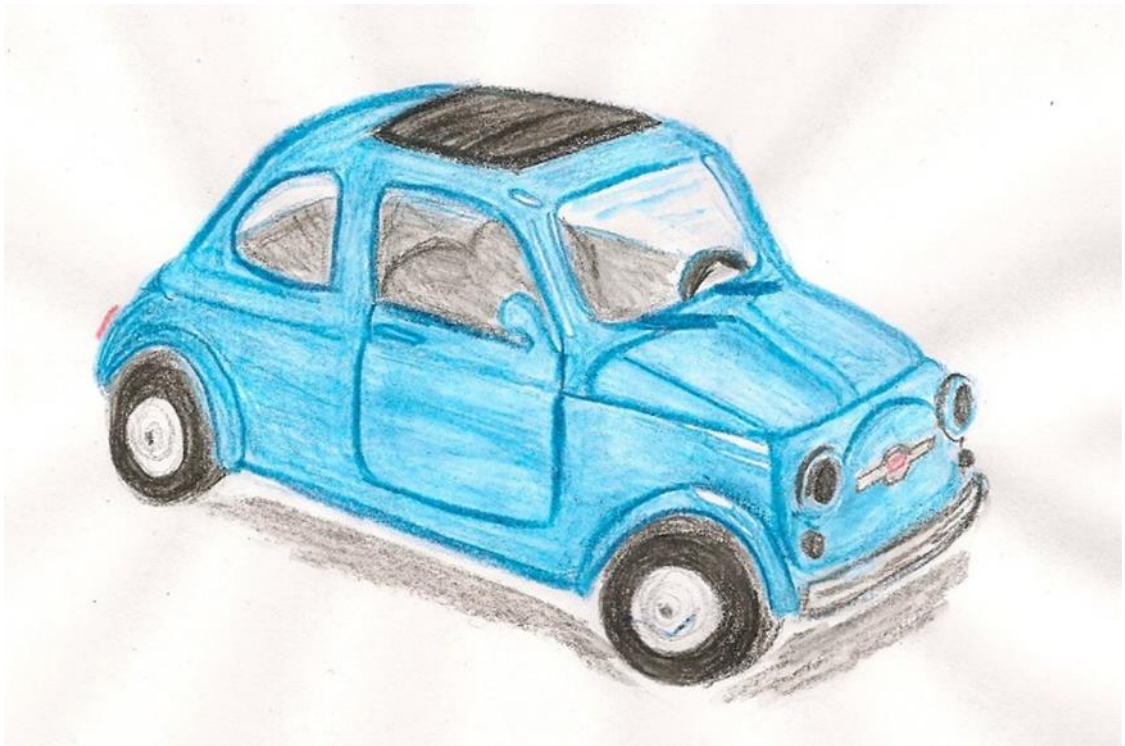
Fyysisiä oireita; paha oloa, univaikeuksia ja ruokahalun muutoksia.

Psyykkisiä oireita; keskittymisvaikeuksia ja haluttomuutta toimia.

Näkyviä tunteita; huolta, syyllisyyttä, häpeää, pelkoa, hämmennystä ja epävarmuutta.

sesta. Sairauden pitkittyessä vanhemman käyttäytyminen muuttuu entisestään ja taloudessa voi tapahtua muutoksia. Lapselle tärkeän vanhemman menetys sairaudelle on suuri riski, joka voi altistaa lapsen omalle sairastumiselle.

Lapsi, jonka vanhempi on sairastunut, tarvitsee päiväkodin aikuiselta läheisyyttä, aitoa läsnäoloa ja ennen kaikkea turvallisen aikuissuhteen sekä tunteen siitä, että hänestä välitetään. Lapselle tulisi kertoa, että vanhempaa hoitaa lääkäri, joka auttaa vanhempaa paranemaan ja antaa lääkettä. Lasta suojaavia tekijöitä ovat sopeutuva temperamentti ja hyvä kognitiivinen kehitystaso sekä terve vanhempi. Päiväkodin henkilökunnan tehtävänä on jo lain mukaan taata yhdessä lapsen vanhempien kanssa lapsen tasapainoinen kehitys ja kokonaisvaltainen hyvinvointi sekä tukea perhettä heidän kasvatustyössään.

Miten autat lasta?

• • •

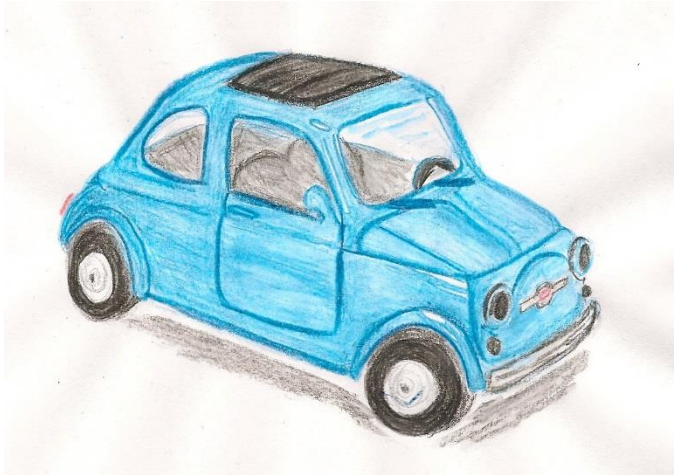
- ◇ Kerro lapsen vanhempien kanssa yhdessä sovittu totuus.
- ◇ Vakuuta lapselle, ettei sairaus ole hänen vikansa eikä hänen kuulu hoitaa vanhempaa vaan aikuiset auttavat häntä.
- ◇ Kuuntele lasta, huomaa lapsen muutkin viestit.
- ◇ Kerro lapselle, että on muitakin, joiden vanhempi on sairas.
- ◇ Mahdollista tuttu aikuinen ja turvallinen arki.
- ◇ Anna lapselle aikaa, turvaa ja läheisyyttä.
- ◇ Ohjaa perhe tarvittaessa lastenneuvolaan tai perheneuvolaan.
- ◇ Jos lapsen turvallisuus selvästi vaarantuu, ota yhteyttä lastensuojeluun.

TARINA ISÄN SAIRASTUMISESTA

Samu istui yksin pihan perällä suurensuuren kiven takana. Samulla oli kädessään sininen ja oikein kiiltävä pikkuauto. Samu oli saanut sen lahjaksi isältä. Isä oli käynyt työmatkalla ulkomailla ja tuonut sen sieltä tuliaiseksi. Tarhantäti huusi pihan portilla kaikkia sisälle. Samu istui yhä kiven takana. Leikki kauniin sinisellä autollaan ilmassa. Aivan kuin se lentäisi. Tarhantäti huuteli Samua.

"Samu mitä sinä täällä istuskelet," kysyi tarhan täti ja kurkkasi kiven yli Samua. "Minä vain leikin," Samu vastasi hiljaa. "No niin. Tulehan nyt, niin mennään sisälle syömään," tarhantäti sanoi ja ojensi kätensä. Samu tarttui käteen ja nousi maasta. Hän puristi pientä leluautoansa kädessään. Tarhantäti ja Samu astuivat sisälle tarhan ovista ja kävelivät ruokahuoneeseen. Muut lapset jo istuivat kiltisti pöydissä omilla tuoleillaan. Tarhantäti ohjasi Samun käsien pesulle. Samu pesi huolellisesti kädet ja käveli sitten omalle paikalleen parhaan kaverinsa viereen. Santtu hymyili Samulle. Mutta Samua ei hymyilyttänyt.

Täti jakoi ruokia lasten eteen ruokapöydälle. Samu piti autoa kädessään pöydän alla ja katseli sitä. "Arvaa mitä Samu?" Santtu kysyi innoissaan. "Tänään on ruokana lihapullia ja perunamuusi." Santtu katseli ystävänsä vähän joka puolelta. Samu ei nostanut katsetta autosta kädessään. "Se on sinun lempiruokasi," Santtu sanoi hiljaa. Tarhantäti laittoi ruokalautaset poikien eteen. "Hyvää ruokahalua Samu ja Santtu," toivotti tarhantäti. Samu vilkaisi lautasella olevaa ruokaa ja sitten Santtua joka jo ahmi ruokaa suuhunsa. Sitten Samu vilkaisi taas omaa lautastaan. Hän otti haarukan käteensä ja otti siihen yhden lihapullan, josta haukkasi pienen palasen. Miksei se maistu samalta kuin ennen. Samu mietti itsekseen.

Muut lapset olivat jo syöneet ja lähteneet valmistautumaan päiväunille, mutta Samu istui yksin ruokapöydässä. "Eikö ruoka maistu?" Tarhantäti kysyi ystävällisesti. "Ei," Samu vastasi. "No, menhän sitten nukkumaan," tarhantäti sanoi. Samu käveli leikkihuoneeseen, jossa muut lapset oli peitelty omiin sänkyihin. Tarhantäti saattoi Samun omaan sänkyyn, mutta Samu ei saanut unta. Samu katseli ja pyöritteli leikkiautoa kädessään.

"Nyt on välipala-aika lapset," Tarhantäti tuli kertomaan ja herätteli unisia lapsia sängystään. Samu nousi sängystään, mutta ei pirteänä niin kuin yleensä. Hän hoiperteli ruokapöytään Santun viereen, joka hieroi silmiään unihiekasta. Tarhantäti toi välipalaksi leivän ja omenan lohkon. Santtu haukkasi leivästä ison palan ja joi päälle maitoa. Samun ei tehnyt mieli syödä. Välipalan jälkeen kaikki lapset rupesivat leikkimään. Toiset leikkivät leikkikeittiössä, toiset piirtelivät ja toiset tekivät palapeliä. Mutta Samu istui huoneen nurkassa pienen kirjahyllyn ja seinän välissä isän antama pikkuauto kädessään.

Äiti tuli hakemaan Samua tarhasta kotiin. Samu puki kiltisti kengät jalkaan ja otti äiti kädestä. Yhdessä he kävelivät äidin autolla. Äiti auttoi Samun turvaistuimeen ja laittoi turvavyön kiinni. Äiti lähti ajamaan kotia kohti ja kyseli Samun tarhapäivästä. "Ihan hyvin," Samu vastasi, kun äiti kysyi: "miten päivä oli mennyt?"

Äiti ajoi auton kodin pihaan ja hyppäsi pois auton kyydistä. Äiti aukaisi Samun turvavyöt ja auttoi Samun pois autosta. Samu laahusti sisään, kun äiti oli aukaissut kodin oven. "Kotona ollaan," äiti huusi eteisestä ja laittoi ulko-oven perässään kiinni. Äiti ja Samu riisuivat kengät jalasta ja kävelivät keittiöön. "Äiti," Samu sanoi hyvin hyvin hiljaisella äänellä. "Täällä ei tuoksu lettu." Äiti katsoi Samua hieman surullisin silmin ja alkoi sitten laittaa ruokaa. Samu katseli äitiä touhuamassa keittiössä. Miksei äiti vastannut mitään, Samu mietti.

Hän käveli hiljaa äidin ja isän makuuhuoneen luo. Ovi oli kiinni. Samu painoi korvansa ovea vasten. Ei kuulunut mitään. Samu tarttui oven kahvaan ja raotti varovasti ovea. Huone oli ihan pimeää. "Isä?" Samu kysyi hiljaa. Isä ei vastannut. Samu kysyi toisen kerran vielä hiljaisemmalla äänellä "Isä". Samu kuuli, kuinka isä pyörähti sängyssä toiselle kyljelleen. "Samu, mene huoneeseesi leikkimään," Isä sanoi sängyn pohjalta. Samu laittoi makuuhuoneen oven kiinni ja laahusti omaan huoneeseensa.

"Syömään!" Äiti huusi, mutta Samu ei kuullut. Samu istui huoneessaan sängyllä ja pyöritteli pikku autoa kädessään. "Mikä isää vaivaa?" "Miksei isä paistanutkaan lettuja, vaikka lupasi?" "Miksi isä vaan nukkuu?" Samu mietiskeli.

AIHETTA KÄSITTELEVIÄ KIRJOJA

Auvinen, Emma 2012. Minun isäni. Omaiset mielenterveyshäiriöiden tukena Itä-Suomi ry. Kirja on liiton julkaisema opinnäytetyö. Eskarilaisen Pojun isä on sairastunut Mönkömökseksi -tautiin. Isä on vihainen, ärtynyt eikä jaksakaan nousta joka päivä sängystä. Poju yrittää keskittyä omiin kivoihin asioihin, äidin ja kodinhoitaja Kaisan kehotuksesta.

Franzon, Päivi & Airola, Sari 2006. Surusaappaat. Hämeenlinna: Lasten keskus. Surusaappaat kertovat Eemi pojasta, joka tekee monia kivoja asioita mummon kanssa. Mummo sairastuu syöpään ja suru saa vallan Eemistä. Eemi pyrkii pääsemään eroon surusta, mutta ei onnistu siinä yksin. Kirjassa on kaunis kuvitus.

Jeffs, Stephanie & Thomas, Jacqui 2005. Reeta. Hämeenlinna: Päivä Osakeyhtiö. Reeta on pieni tyttö, joka sairastuu vakavasti. Reeta nukkuu entistä enemmän eikä lopulta jaksakaan enää edes leikkiä. Hänen pikkusiskonsa Jenna yrittää piristää häntä leikkimällä sairaalasangyössä ja matkien ihmisten ääniä.

Mörö, Mari & Nygård, Marjo 2009. Surunappi. Helsinki: Lasten keskus. Vilin veli Olli on sairastunut leukemiaan ja on sairaalassa. Mummo hoitaa Viliä ja hänen pikkusiskoaan Ennaa sillä välin kuin vanhemmat ovat sairaalassa. Kirjassa kerrotaan Vilin tuntemuksista ja ajatuksista sairaudesta, kuolemasta, surusta ja siitä toipumisesta.

Millainen toiminta voisi olla avuksi?

Luova toiminta

Sadutus

Leikki

Muisteleminen ja turva esine

Kirjat

Keskustelu, kysymykset ja puhuminen

KUOLEMAN LÄHEISYYS

Kuinka lapsi kenties oireilee?

Käyttäytyminen muuttuu aiemmasta.

Fyysisiä oireita; kipua, kuumetta, univaikeuksia ja ruokahalun muutoksia.

Psyykkisiä oireita; keskittymisvaikeuksia, saman leikin pakonomaista toistoja.

Näkyviä tunteita; pelkoa, ikävää, vihaa, syyllisyyttä ja turvattomuuden tunnetta.

Masennus voi näkyä myös aggressiivisuutena

Lapsi kokee läheisen kuoleman erona, rakkauden menetyksenä tai rangaistuksena itseään kohtaan. Läheisen kuolema aiheuttaa lapselle, muun muassa erilaisia pelkoja sekä ikävää, vihaa, syyllisyyttä ja turvattomuuden tunnetta. Suru voi ilmetä, esimerkiksi keskittymisvaikeuksina, traumaattisina leikkeinä tai fyysisinä oireina, kuten unihäiriöinä, kipuna, kuumeena ja ruokahalun muutoksina. Suru voi aiheuttaa myös normaalista poikkeavaa käytöstä, muun muassa apatiaa, vetäytymistä tai aggressiota.

Alle viisivuotias ei ymmärrä, että kuolema on lopullista, vaan kuvittelee kuolleen elävän jossain toisaalla ja voivan palata takaisin, milloin vain. Lapsi ei välttämättä reagoi voimakkaasti kuullessaan läheisen kuolleen, sillä hän ei ymmärrä kuoleman lopullisuutta. Hänen on vaikea ymmärtää kuoleman abstrakteja käsitteitä, kuten haudata maan alle ja olla taivaassa samaan aikaan. Lapselle on sanottava asiat suoraan, että ”mummi kuoli” sen sijaan, että puhuisi vaikka ”poisnukkumisesta”. Jos käytetään sanontaa nukkua pois lapsi saattaa alkaa pelätä nukkumaan menoa luullen sen johtavan kuolemaan. Lapselle on kerrottava ikätasoisesti totuus tapahtuneesta ja vastattava hänen esittämiin kysymyksiin. Lapsilla on tapana täydentää puuttuvat osat mielikuvilla, jotka eivät vastaa todellisuutta. Tämä voi lisätä lapsen pelkoa ja ahdistusta entisestään.

Suru koetaan yksilöllisesti, vaikka kokemus kuolemasta olisi samankaltainen. Ei ole olemassa oikeaa tai väärää tapaa surra. Suru on aikaa vievä prosessi, jonka kestoon vaikuttavat persoonalliset tekijät sekä selviytymismallit ja elämäkokemus, joita pienillä lapsilla harvoin on riittävästi. Lapsi ei näytä surua, esimerkiksi itkemällä tai sanallisesti, jolloin aikuiset eivät välttämättä ymmärrä kuinka syvä menetyksen

tuska on lapselle. Lapsen suru on erilaista, mutta yhtä todellista kuin aikuisenkin. Lapsi ei osaa kuvata erilaisia tunteita, hänellä ei ole niille sanoja ja merkityksiä. Siksi on syytä korostaa lapselle, että itkeminen on sallittua ja normaalia. Omia tunteita ei pidä peittää lapselta, vaan ne saavat näkyä. Lapsi käsittelee vaikeita asioita tekemällä, kuten piirtämällä tai leikkimällä ja pyrkii näin ymmärtämään ja hahmottamaan tapahtunutta.

Lapsella on lupa olla surullinen ja lapselle pitää antaa tilaa ja aikaa surun käsittelyyn omaan tahtiin. Vaikeneminen ja asian unohtaminen vain pitkittävät surun käsittelemistä. Lapsi käsittelee tapahtunutta pätkittäin ja hänen on hyvä saada kuulla, että suru ja ilo voivat vuorotella. Usein lapsi myötäilee surussaan vanhempien reaktioita. Surun kestoon ja voimakkuuteen vaikuttavat lapsen saama tuki ja surusta puhumisen määrä. Aikuiselta vaaditaan aitoa läsnäoloa ja herkkyyttä kuunnella lasta. On hyvä tiedostaa, että lapsen läheisyyden tarve lisääntyy iästä riippumatta. Hoidossa tärkeää on tunnistaa lapsen suru tarkkailemalla lapsen leikkiä. Huomiota on syytä kiinnittää eri sukupuolten eroihin surun käsittelyssä. Pojat eivät helposti puhu tunteistaan, toisin kuin tytöt, jotka kertovat ja näyttävät tunteita myös surussa. Parhaiten kuitenkin turvallinen ja tuttu arki sekä tutut aikuiset auttavat lasta surun keskellä.

Miten autat lasta?

• • •

- ◇ Kerro lapsen ymmärryksen mukainen totuus.
- ◇ Huomio lapsen ikä, persoona ja sukupuoli.
- ◇ Rohkaise lasta kertomaan tunteistaan.
- ◇ Mahdollista tuttu aikuinen ja turvallinen arki.
- ◇ Anna lapselle aikaa, turvaa ja läheisyyttä.
- ◇ Ohjaa perhe tarvittaessa lastenneuvolaan.
- ◇ Jos lapsen turvallisuus selvästi vaarantuu, ota yhteyttä lastensuojeluun.

*“Kuolema vaikuttaa päähän, sydämeen ja
sieluun”*

(Pojjula 2002)

TARINA MUMMIN KUOLEMASTA

Lulu on pienen pieni tyttö, joka asuu isossa sinisessä omakotitalossa äidin, isän ja isoveljen kanssa. Tänään mummi ja ukki tulevat käymään. Mummi on Lulun paras ystävä. Lulu on huoneessaan leikkimässä nukeilla, kun yhtäkkiä ovikello soi. "Mummi!" Lulu kiljaisee ja kiiruhtaa eteiseen aukaisemaan ovea. Lulu aukaisee oven ja syöksyy suoraan mummin syliin. Mummi nostaa Lulun syliin ja halaa oikein kovasti. "Hei pikkuinen Lulu," Mummi tervehtii. "Hei," Lulu vastaa hymyillen. Mummi ja ukki astuvat sisälle eteiseen ja ottivat kengät pois jaloista. "Tule mummi leikkimään minun kanssa," Lulu komensi malttamattomana. "Tullaan Lulu kulta," mummi vastasi rauhallisella äänellä. Mummi meni Lulun perässä Lulun omaan huoneeseen. "Leikittäisiinkö kauppa mummi?" Lulu kysyi. "Leikitään vaan," Mummi vastasi. "Mummi," Lulu aloitti. "Sinä olet minun paras ystävä." "Niin sinäkin minun Lulu," Mummi sanoi.

Oli lounasaika ja äiti huusi syömään. Lulu innostui ja oli juoksemassa keittiöön, kun hän kompastui rutussa olevaan mattoon. Lulu kiljahti ja rupesi itkemään, "Ai ai ai! Polveen sattuu!" Mummi meni Lulun luo ja rauhoitteli tätä. "Katsohan Lulu pieni minulla on sinulle laastari." Lulu nyyhkytti mummin sylissä. Kun mummi oli laittanut polveen laastarin ja pussannut sitä, Lulu hädin tuskin edes huomasi sitä enää. Mummi ja Lulu kävelivät yhdessä ruokapöytään ja istuivat vierekkäin. Äiti, isä, isovelji ja ukki istuivat myös pöytään ja sitten alettiin syödä. Kaikki söivät mahansa täyteen äidin tekemää kanarisottoa. Kaikki

siirtyivät ruuan jälkeen olohuoneeseen sohville istumaan ja katselemaan televisiota. "Voisitko sinä mummi leipoa minulle pullaa?" Lulu kysyi. "Totta kai minä voin Lulu," Mummi vastasi. Mummi käveli keittiöön ja alkoi tehdä pullataikinaa. Lulu meni mummin perässä siinä toivossa, että saisi maistiaisen taikinasta.

Hetken päästä koko talon täytti ihana pullan tuoksu. Äiti, isä, isovelji ja ukki tulivat ruokapöytään, jonka Lulu oli kattanut nätiksi. Kaikki söivät ainakin kolme pullaa. Lulu hieroi silmiään ja yritti saada syötyä neljättä pullaansa loppuun, mutta häntä väsytti niin paljon. Lulun silmät painuivat kiinni eikä hän jaksanut pitää niitä kunnolla auki. "Nyt taitaa olla Lulun päiväuni aika," äiti sanoi katsellessaan Lulua. Äiti nousi pöydästä ja otti Lulun syliin. "Sano mummile ja ukille hei hei Lulu," Äiti kehotti. "Hei hei mummi. Hei hei ukki." Lulu sanoi puoli unessa ja vilkutti pienesti.

Äiti peitteli Lulun omaan sänkyyn ja antoi pusun otsalle. Parin tunnin päästä Lulu heräsi päiväuniltaan. Hän kipitti olohuoneeseen ja kömpi sohvalle istumaan. "Missä mummi ja ukki ovat?" Lulu kysyi isältä. "Heidän täytyi lähteä." Isä vastasi. "Milloin he tulevat uudelleen?" Lulu kysyi. "En tiedä Lulu."

Päivät kuluivat ja Lulu kyseli milloin mummi ja ukki tulisivat taas. Mutta eivät he tulleet. Eräänä päivänä äidille soitettiin ja äiti alkoi itkeä. Isä otti puhelimen ja puhui siihen jotain, mutta Lulu ei saanut selvää. Isä lopetti puhelun ja lohdutti äitiä halaten. Lulu oli ihmeissään. Mikähän äidillä on? Äiti rauhoittui hetken päästä. "Meidän täytyy lähteä katsomaan mummia," Äiti sanoi isälle itkuisesti. Isä nyökkäsi ja käveli Lulun luo. "Laitetaan vaatteet päälle ja lähdetään katsomaan mummia." Lulu säntäsi huoneeseensa valitsemaan vaatteita ja puki ne päälle nopeammin kuin koskaan. "En ole nähnyt mummia pitkään aikaan." Lulu hyppeli innoissaan paikallaan. "Me voidaan sitten mummin kanssa yhdessä leipoa pullaa." Lulu ajatteli.

Äiti, isä, isovelji ja Lulu nousivat autoon ja ajoivat hetken matkaa. Lulu katseli ympärilleen, "Eihän tämä ole mummin ja ukin koti." "Tämä on sairaala." Isä kertoi Lululle. Kaikki nousivat autosta ja kävelivät sairaalan odotusaulan ohi ja yhteen huoneeseen jonka ovi oli raollaan. Lulu oli mietteisissänsä. "Miksi me tänne tultiin." Lulu kysyi ihmeissään. Mutta ennen kuin Isä ehti vastata, Lulu näki mummin sängyssä makaamassa ja ukin sängyn vierellä istumassa. Ukki piti mummi kädestä. Äiti käveli mummin vierelle ja otti mummin toisesta kädestä kiinni. Isä ja isovelji seisoivat sängyn päässä ja katselivat mummia. Mummin silmät olivat kiinni. Lulu seisoi huoneen ovelta. Hän ei tiennyt mitä tapahtuu ja se pelotti häntä. Lulu vain seiso paikallaan.

"Tule pikkuinen Lulu tänne minun syliin," ukki pyysi. Lulu epäröi hetken mutta hiipi sitten ukin vierelle ja kömpi tämän syliin. "Tiedätkös Lulu, kun tällä meidän maapallolla on hirmuisesti ihmisiä." Ukki kysyi. "Tiedän", Lulu vastasi "Ja joka päivä tälle maapallolle syntyy uusia ihmisiä, vauvoja. Pienen pieniä ihmisiä, Lulu. Ja tiedätkö mitä. Samalla tavalla, kun uusia pieniä lapsia syntyy, vanhoja ihmisiä kuolee." Ukki jatkoi ja Lulu kuunteli. "Mummi oli jo vanha ja hänen sydän ei jaksanut enää jatkaa matkaa täällä maan päällä. Nyt oli mummin vuoro kuolla." Lulu oli aivan hiljaa ja katseli mummia. He kaikki olivat hiljaa. Sitten äiti pussasi mummin otsaa ja sanoi: "Nyt voimme lähteä." Isä, isovelji, ukki ja äiti kävelivät kohti huoneen ovea. Äiti kääntyi ovelta ja sanoi: "Lähdetään Lulu."

Lulu havahtui ajatuksistaan äidin ääneen. Lulu kiipesi mummin sängylle ja kuiskasi mummin korvaan: "Olet minun paras ystävä." Lulu hyppäsi sängyltä lattialle ja käveli ovelle. Äiti, ukki, isä ja isovelji kävelivät jo huoneesta ulos. Oven raossa Lulu kääntyi mummiin päin. Hymyili ja vilkutti. "Hei hei mummi."

AIHETTA KÄSITTELEVIÄ KIRJOJA

Millainen toiminta
voisi olla avuksi?

Luova toiminta

Sadutus

Leikki

Muisteleminen ja
turva esine

Kirjat

Keskustelu,
kysymykset ja
puhuminen

Franzon, Päivi & Airola, Sari 2006. Surusaappaat. Hämeenlinna: Lasten keskus. Kirja kertoo Eemistä, joka tekee kivoja asioita mummon kanssa. Mummo sairastuu syöpään ja suru saa vallan Eemistä. Eemi pyrkii pääsemään eroon surusta, mutta ei onnistu siinä yksin. Kirja on kauniisti kuvitettu.

Jalonen, Riitta 2004. Tyttö ja naakkapuu. Helsinki: TAMMI. Kirja kertoo työstä, jonka isä on kuollut. Tyttö kuvaa lämpimästi omia tunteitaan isän menettämisestä, muun muassa luonnon kautta. Kirja on lämminhenkinen ja herkkä kirja kuolemasta ja sen tuomista tunteista.

Liikkanen, Annu & Andersson, Lars 1998. Hei vaan, mummi! Helsinki: Lasten Keskus. Kirja kertoo Almasta, jonka mummi kuolee sairastettuaan. Alma muistelee mitä he ovat mummin kanssa yhdessä tehneet. Kirjassa kuvataan erilaisia tunteita mitä mummin kuolema saa Almassa aikaan. Välillä tulee itku ja välillä pieni naurukin.

Parvela, Timo 2009. Tuleeko vaari vielä takaisin? Porvoo: WS Bookwell Oy. Kirja kertoo veljeksistä, Oulasta ja Eliaksesta, joiden vaari kuolee. Kirjassa kuvataan kauniisti kuolemaa ja sen synnyttämiä tunteita.

SISARUKSEN SYNTYMÄ

Sisaruksen syntymän aiheuttamaa reaktiota on vaikeaa tietää ennalta. Suhtautumiseen vaikuttaa, muun muassa lapsen ikä ja sukupuoli. Uusi sisarus, jota ihastellaan ja suositaan voi tuntua uhkalta ja lapsi voi kokea, ettei saa enää osakseen riittävästi huomiota. Lapsi on ajatellut olevansa elämän keskipiste ja saavansa vanhempiensa kaiken huomion. Hän ei halua jakaa vanhempiaan ja sisaruksen syntymä horjuttaa tätä ajatusta. Lapsi pelkää luontaisesti hylätyksi tulemista ja rakkauden menettämistä, jotka nousevat sisaruksen syntymän myötä voimakkaasti esiin. Lapsi tekee kaikkensa estääkseen näiden toteutumista. Lapsi voi keskeä viedä vauva pois ja hän voi jopa yrittää satuttaa vauvaa tai äitiä. Nämä huonot tilanteet menevät ohi, kun lasta ymmärretään ja annetaan hänelle aikaa.

Pienen sisaruksen syntymä aiheuttaa isommassa luonnollisesti mustasukkaisuutta. Mustasukkaisuus voi ilmetä itkuna ja kiukutteluna tai univaikeuksina. Isompi lapsi voi taantua pikkulapseksi ja saattaa alkaa kastella jo kuivaksi opittuaan. Lapsi luonnollisesti taantuu uhkaavassa tilanteessa sille tasolle missä hän on tuntenut olonsa turvalliseksi. Mustasukkaisuuteen ja sen voimakkuuteen vaikuttavat lapsen ikä, kehitysvaihe, temperamentti, perheen elämäntilanne sekä vanhempien oma tapa toimia uudessa tilanteessa. Lapsen tunteet voivat vaihdella ilon ja ylpeyden sekä harmin ja pelon välillä. Lapsen pitää saada kokea tutut ja turvalliset rutiinit sekä tuntea olevansa edelleen rakastettu ja osa perhettä.

Työntekijän tulee kuunnella lasta, ymmärtää hänen tunteuksia ja läpi käymäänsä kriisiä. Lapsen kanssa

Kuinka lapsi kenties oireilee?

Fyysisiä oireita: kastelua, kiukkuu, puheen taantumista.

Psyykkisiä oireita; haluttomuutta toimia ja keskittymisvaikeuksia

Erilaisia tunteita: mustasukkaisuutta, iloa, hämmennystä, epävarmuutta ja pelkoa.

voi jutella hänen vauva-ajastaan ja ohjata nukkeleikkiin, jolloin hän voi samaistua vauvan hoitoon. Myös päiväkodissa voi esiintyä taantumista, yleisimmin kastelua. Tähän olisi hyvä suhtautua ymmärtävästi eikä siitä saisi moittia, sillä se on normaali suojausmekanismi lapsen kokemassa uhkassa. Päiväkodissa ei myöskään tulisi korostaa isomman sisaruksen reippautta, vaan antaa lapsen olla sen ikäinen kuin hän on. Henkilökunnan tulisi tukea koko perhettä uudessa tilanteessa.

Miten autat lasta?

- ◇ Kuuntele ja ymmärrä lapsen tunteita.
- ◇ Kerro lapselle, että hän on edelleen tärkeä.
- ◇ Anna lapsen olla vielä pieni, älä korosta isoimmuutta ja reippautta.
- ◇ Mahdollista tuttu aikuinen ja turvallinen arki.
- ◇ Anna lapselle riittävästi aikaa, turvaa ja läheisyyttä.
- ◇ Ohjaa perhe tarvittaessa lastenneuvolaan.

TARINA SISARUKSEN SYNTYMISESTÄ

Tomi on iloinen pieni poika. Tomi pitää jalkapallosta ja legoista. Tomi leikkii legoillaan keittiössä, olohuoneessa, kylpyhuoneessa ja makuuhuoneessaan. Tomi pitää legoilla rakentamisesta todella paljon. Tomilla on äiti ja isä. Tomin isä on tosi urhea. Hän on palomies. Isä tykkää myös pelata jalkapalloa. Kesäisin isä ja Tomi potkivat palloa joka päivä. Isä on hyvä rakentamaan legoilla hienoja linnoja. Tomi rakentelee isän kanssa mielellään upeita legolinnoja.

Tomini äiti ei käy töissä. Mutta äidillä on sitäkin tärkeämpi tehtävä. Hän huolehtii Tomista joka päivä. Äiti tekee aina aamuisin Tomille kerrosleivän aamupalaksi. Sen väliin tulee kinkkua, juustoa ja kurkkua. Se on Tomin herkkua. Perjantaisin äiti, isä ja Tomi syövät pizzaa ja katselevat televisiota. Pizza on Tomin lempiruokaa. Tomi haluaa aina paljon paljon, paljon juustoa pizzan päälle.

Äidin vatsa on valtava, siellä on vauva. Se vauva on Tomin pikkusisko. Tomi odottaa innolla omaa pikkusiskoja jonka kanssa voi leikkiä. Eräänä yönä, kun Tomi oli jo nukkumassa omassa huoneessaan, kun hän kuulee äidin huudon: "Auuu!!!! Nyt vauva syntyy." Isä juoksee Tomin huoneeseen. Isä sanoo, että mummi on tullut hoitamaan Tomia, että äiti ja isä pääsevät sairaalaan synnyttämään.

Tomi kuulee, kun isä ja mummi juttelevat ennen kuin ulko-ovi menee isän perästä kiinni ja he lähtevät autolla sairaalaa kohti. Mummi tulee Tomin huoneeseen. "Tulisitko viereeni nukkumaan Tomi?" Mummi kysyy. "Tulen," Tomi vastaa. Hän ottaa tyynyn ja peiton kaulaan ja sipsuttaa mummin perässä vierashuoneeseen. Tomi kömpii mummin viereen nukkumaan ja nukahtaa saman tien.

Aamulla Tomi herää hyvään tuoksuun. "Mummi on tehnyt pannukakkuja," Tomi kiljaisee innosta ja juoksee keittiöön. Tomi ja mummi syövät mahat täyteen pannukakkuja. Aamupalan jälkeen he lähtevät sairaalaan katsomaan äitiä, isää ja uutta vauvaa. Mummi kurvaa sairaalan pihalle. Tomi ja mummi kävelevät sisälle sairaalaan ja huoneeseen jossa äiti ja vauva ovat. Hoitaja aukaisee Tomille ja mummille oven. Tomi näkee isän sylissä pienen nyytin. Isä kyykistyy näyttääkseen Tomille mitä siellä on. Tomi katsoo vauvaa ja toteaa: "Onpas pieni."

Muutama päivä myöhemmin äiti ja vauva pääsivät sairaalasta kotiin. Tomi oli ovella odottamassa ja halasi äitiä. Isä ja Tomi olivat laittaneet pikkusiskon huoneen valmiiksi. Isä oli laittanut verhot ja Tomi oli järjestellyt pehmolelut siistiin riviin. Äiti oli iloinen nähdessään huoneen ja pussasi Tomia otsalle kiitokseksi. Isä laittoi pikkusiskon sänkyyn nukkumaan. Tomi katseli vauvaa sängyssä. "Siellä se nyt nukkuu," Hän totesi vain ja juoksi sitten kiireesti olohuoneeseen ja rupesi katsomaan lasten ohjelmia.

"Shhh..." äiti ryntäsi laittamaan TV:tä hiljemmalle. "Et voi katsoa niin kovalla, kun vauva herää." "Hm." Tomi hymähti vastaukseksi ja jäi hieman tyytymättömänä katselemaan televisiota. Hetken päästä kuului keittiöstä äidin ääni: "Syömään!" Tomi juoksi keittiöön, niin nopeasti kuin vain pystyi, sillä hänellä oli kauhea nälkä. Hän pysähtyi kuin seinään nähdessään, että hänen paikkansa oli viety. Laitoin pikkusiskosi satterin pöydän päähän." Isä sanoi Tomille.

Tomi oli vihainen. Se oli Tomin paikka. Kukaan muu ei koskaan istunut tuossa paikalla. Tomi kiipesi Äidin viereen tuolille nyrpeänä. Isä laittoi lautasen Tomin eteen ruokapöydälle. Tomi söi hitaasti ruokaansa ja mökötti. Syötyään ruuan Tomi nousi ruokapöydästä ja meni huoneeseensa.

Hetken päästä hän tuli huoneestaan lempi lautapeli kädessään olohuoneeseen. "Pelaataanko peliä, äiti?" Tomi huusi äidille. "En kerkeä nyt. Täytyy vaihtaa vauvalle vaippa." vastasi äiti. "Hm," Tomi tuhahti ja vei pelin huoneeseensa.

Vähän ajan kuluttua Tomi otti kaapistaan laatikollisen legoja ja kiikutti sen isän luo. "Isä, rakennellaanko legoilla?" Tomi kysyi. "En kerkeä nyt. Täytyy hakea maitoa vauvalle." Tomia alkoi itkettää. "Kukaan ei leikki minun kanssani," Tomi ajatteli. Tomi juoksi kyyneleet valuen huoneeseensa. "En tykkää vauvoista. Tämä on kaikki sen vauvan syytä", Tomi ajatteli ja itki. Äiti tuli Tomin huoneeseen ja huomasi pojan itkun. "Mikä on?" Äiti kysyi ja otti Tomin syliin. "No, kun te ette enää rakasta minua." Tomi vastasi. "Mistä sinä tuollaista olet saanut päähäsi?" äiti kysyi.

"Olette vain sen vauvan kanssa, ettekä minun." vastasi Tomi. "Voi sinua höpsöä! Vauva on pieni ja se tarvitsee paljon hoitoa, kun se ei osaa vielä mitään itse. Toisin kun sinä Tomi, olet jo iso poika." Sanoi äiti. "Niinkö?" kysyi Tomi. "Niin. Ja minä rakastan sinua. Aina ja lkuisesti." sanoi äiti ja pörrötti Tomin hiuksia ja antoi suukon otsalle.

AIHETTA KÄSITTELEVIÄ KIRJOJA

Millainen toiminta
voisi olla avuksi?

Luova toiminta

Sadutus

Leikki

Turva esine

Kirjat

Keskustelu,
kysymykset ja
puhuminen

Satuhieronta

Gliori, Debi 1999. Kulta pieni. Helsinki: WSOY. "Minä olen möhnää ja pöhnää ja myrkkysientä eikä kukaan rakasta Pientä", pieni ketunpoika tuumaa synkkänä. Sehän ei ole totta, mutta äidin on saatava pikkuisensa vakuuttuneeksi, että hän rakastaa tätä valtavasti päästä häntään asti. Kulta pieni on kansainvälisesti tunnetun taiteilijan hellyttävä tarina ikuisesta rakkaudesta.

Rieckhoff, Sibylle & Rieckhoff, Jurgen 2008. Ellasta tulee isosisko. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy. Ellan vanhemmat kertovat, että heille tulee vauva. Ella ei ilahdu tästä uutisesta, vaan on kauhuissaan. Ella miettii mihin sitä vauvaa edes tarvitaan. Eikä löydä mitään hienoa asiasta. Vauvan synnyttyä mieli kuitenkin muuttui.

Shields, Gillian 2006. Kaunis pikkuveli. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy. Siiri saa pikkuveljen. Siiri on ihmeissään, sillä Simo näyttää ihan erilaiselta kuin hän. Siiri ehdottaa, että vauvan voisi vaihtaa toiseen tai ettei Simo olisi koskaan tullutkaan heidän perheeseen. Lopulta Siiri oppii tykkäämään Simosta, vaikka hän näyttääkin erilaiselta.

Stern, Uta Charlotte 2009. Äiti kuuluu minulle! Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy. Tuomas pojalle syntyy pikkuveli Joonas. Joonaksen syntymä tuo paljon mukavia hetkiä, mutta myös yhden huonon puolen. Äidillä ei ole enää aikaa Tuomakselle.

VANHEMPIEN ERO

Ero on epänormaali kokemus niin aikuiselle kuin lapsellekin. Erossa lapsen ydinperhe hajoaa yllättäen ja hänen turvallisuuden tunteensa horjuu. Lapsi kokee eron yksilöllisesti. Kokemukseen vaikuttavat, muun muassa lapsen persoonallisuus, eron valmistelu lapselle, lapsen aiemmat kokemukset sekä muut läheiset aikuiset. Vanhempien ero ja sen jälkeinen epäsopu ovat suuri riskitekijä lapsen kehityksessä. Olisi tärkeää, että lapsesta huolehtiminen olisi etusijalla eikä lasta käytettäisi koston välineenä. Lopullinen ero voi olla helpotus jatkuvan riitelyn sijaan, mutta silti se on yksi elämän kaikkein suurimpia kriisejä. Lapsi vaistoa mitä häneltä odotetaan ja tekee vanhemman olemisesta mahdollisimman "kevyttä" pyrkimällä tekemään niin kuin vanhempi odottaa hänen tekevän.

Eron tapahduttua lapsi on surullinen ja ikävöi poissaolevaa vanhempaa. Tavallista on myös lapsen kokema eroahdistus, jolloin lapsi pelkää voimakkaasti vanhemmista erossa olemista. Se vaikuttaa muun muassa lasta päivähöitoon tuotaessa, jolloin lapsi takertuu tuojaan, koska pelkää oikeasti menettävänsä hänet. Nukkumaan meno voi olla myös tällainen tilanne. Monet lapset tuntevat menettäneensä luottamuksen vanhempiin ja pelkäävät tulevaisuutta. Lapsi voi hylkiä sitä vanhempaa, jota hän pitää syyllisenä eroon, usein tuntee jopa vihaa tätä vanhempaa kohtaan.

Toisinaan lapsi voi syyttää itseään erosta ns. maaginen ajattelu eli lapsi kokee, että joku hänen ajatus, teko tai tekemättömyys johti eroon. Pieni lapsi ilmaisee pahaa oloaan usein kriisiä toistavalla leikillä, tuholla ja aggressiivisuudella, koska ajattelukyky ja ymmärrys eivät riitä asian käsittelyyn kielellisesti. Lapsi sopeutuu kuitenkin tilanteeseen helpommin, mikäli vanhemmat tekevät yhteistyötä keskenään. Joskus ero vaikuttaa lapsen käytökseen, hän voi olla aggressiivinen tai masentunut. Lapsi saattaa tarvita myös muuta ammattiapua kuin mitä päiväkodin henkilökunta voi lapsen arjessa antaa. Perheen kohdatessa kriisi vanhempien voimat eivät välttämättä riitä muuhun, jolloin lapsi voi tarvita ulkopuolisen aikuisen turvaa ja ymmärrystä. Tämä luo luottamusta ja turvallisuuden tunnetta tulevaisuuteen.

Miten autat lasta?

- ◇ Arkirutiinien säilyttäminen mahdollisimman tuttuina.
- ◇ Turvallinen aikuinen, jonka kanssa puhua.
- ◇ Enemmän läheisyyttä ja syyliä isollekin lapselle.
- ◇ Kasvatuskumppanuuden vaaliminen molempiin vanhempiin.
- ◇ Vanhempien ja sisarusten tukeminen sekä vanhemmuuden tukeminen.

Suruun ei ole taikaa.

Voimia se vie.

Suru vie paljon aikaa.

Suru on pitkä tie.

Anna-Mari Kaskinen

TARINA VANHEMPIEN EROSTA

On lauantaiamu, ja Jasper nousee sängystä innokkaasti. "Tänään saa syödä karkkia!" Jasper huudahtaa. Hän nappaa pörröisen pupu pehmolelunsa kainaloon ja juoksee suoraa päätä keittiöön. Äiti paistaa kananmunia ja paahtaa leipää aamupalaksi. Isä juo kahvia ja lukee lehteä. Jasper kapuaa omalle paikalleen ruokapöytään ja asetti pehmopupun syliinsä. "Huomenta," Jasper toivottaa ja katselee vanhempiaan odottaen vastausta. On ihan hiljaista. Äiti paistaa vain kananmunia ja Isä lukee lehteä.

"Äiti?" Jasper sanoo varovasti. Äiti ei vastaa vaan nostaa paistetun kananmunan Jasperin nenän eteen lautaselle. "Ole hyvä kulta," Äiti sanoo. "Kiitos," Jasper kiittää ja alkaa ahmia kananmunaa. On hiljaista. Äiti istuu Jasperin viereen ruokapöytään. Jasper ihmettelee miksi äiti istuu hänen viereensä, kun Äiti on aina istunut Isän vieressä.

Jasper on syönyt lautasensa tyhjäksi. Hän puhisee kovaan ääneen, kun maha on niin täynnä. Jasper katsoo ensin Äitiä ja sitten Isää. On ihan hiljaista. Jasper on hämmentynyt ja ihmeissään. Aina kun hän puhisee ruuan päätteeksi Äiti ja Isä alkavat myös puhista ja sitten he kaikki kolme nauravat. Nyt ei tapahtunut mitään. Ei puhinaa, eikä naurua. Vaan hiljaisuus.

Jasper hyppäsi alas tuolilta ja kiiruhti keittiön kaapille, jossa olivat hänen karkit. "Saanko ottaa äiti tämän pussin?" Jasper kysyi ja näytti pientä vihreää pussia, jossa oli monen värisiä hedelmä karkkeja. Äiti nyökytti päätään myöntävästi. Jasper hymyili ja laittoi kaapin oven kiinni. Hän lähti pupu ja karkkipussi kädessä pois keittiöstä ja juoksi olohuoneeseen. Jasper istuutui sohvalle ja laittoi telkkarin päälle. Jasper aukaisi karkkipussin ja laittoi yhden karkin suuhunsa. Otti pupun viereensä. He katselivat yhdessä aina lauantaisin lastenohjelmia.

Äkkiä keittiöstä kuuluu huutoa. Tämä ei ole ensimmäinen kerta, kun vanhemmat huutavat toisilleen. Äiti kuulostaa tosi vihaiselta Jasper kuuntelee. Sitten tulee hiljaista ja Äiti ja Isä tulevat olohuoneeseen. He istuutuvat Jasperin molemmin puolin sohvalle. "Äiti ja Isä ovat riidelleet tosi paljon," Isä aloittaa varovasti. Jasper katsoo hämmentyneenä Isää. Jasper ei ole nähnyt Isää noin vakavana ikinä. "Isä ja äiti on puhunut paljon," Äiti jatkaa. Nyt Jasper kohdistaa katseensa Äitiin. "Minun täytyy muuttaa täältä pois," Isä sanoo ja haluaa Jasperia. Jasper ei ihan ymmärrä mitä Isä ja Äiti tarkoittavat.

Isä nousee sohvalla ja kävelee eteiseen. Jasper kääntyy sohvalla ympäri ja katsoo selkänojan yli eteiseen. Isä laittaa takin päälle ja kengät jalkaan. Ottaa matkalaukun lattialta ja avaa ulko-oven. Äiti nousee sohvalla ja kävelee makuuhuoneeseen ja laittaa oven perässään kiinni. Jasper juoksee olohuoneen ikkunaan ja katsoo kun Isä heittää matkalaukun takakonttiin ja nousee autoon. Jasper katsoo, kun Isän auto katoaa mutkan taakse.

Jasper menee takaisin sohvalle karkkipussin ja pupun viereen. Jasper ottaa pupun syliinsä. Hän tuijottaa lasten ohjelmia, karkit eivät maistu enää hyvältä. Pian Jasper nukahtaa. Jasper herää sohvalla ja maha alkaa kurista. "Onpas mahalla kova nälkä," Jasper sanoo ja ryntää keittiöön. "Isä!" Jasper huutaa. Hän odottaa hetken ja on huutamaisillaan uudestaan, kun Äiti tulee keittiöön. "Kulta pieni, ei Isä ole täällä enää." Äiti sanoo. "No milloin Isä tulee takaisin? Koska minulla on ihan kauhea nälkä ja haluan, että Isä tekee spagettia," Jasper selittää. "Isä ei tule enää takaisin tänne," Äiti sanoo itkien. "No, mutta

teethän sinä äiti minulle ruokaa sitten?" Jasper kysyy. "Mitäs jos tilattaisiin pizzaa?" Äiti ehdottaa. "Joo!" Jasper huutaa innoissaan ja hyppii pupun kanssa ympäri keittiötä.

Pizza on syöty ja Jasper on käynyt kylvyssä. On jo ilta ja on Jasperin nukkumaan meno aika. Äiti peittelee Jasperin ja antaa suukon poskelle. "Entä toinen poski?" Jasper kysyy, kun äiti on jo lähdössä huoneesta. "Isä aina pussasi toiselle poskelle." Jasper jatkaa. "Käykö jos minä pussaan toisellekin poskelle?" Äiti kysyy. "Kai se käy, mutta se ei ole sama asia," Jasper toteaa. "Hyvää yötä!" Äiti toivotti huoneen ovelta ja sammutti valot. Jasper kääntyi kyljelleen ja otti pupun käteensä. Katseli tätä suoraan sen mustiin nappisilmiin ja kysyi: "Eikö Isä enää rakasta minua? Olenko minä kiukutellut liikaa? Rakastaako Isä Äitiä? Missähän Isä nyt on?" Jasper nukahtaa pupu kainalossaan.

Seuraavana aamuna Jasper herää ja avaa silmänsä. Äiti istuu sängyn vieressä lattialla ja katsoo Jasperia. "Onko sinulla jotain asiaa?" Jasper kysyy äidiltä. "Isä pyysi, että jos menisit katsomaan isän uutta kotia ja veisit sinne samalla, vaikka jotain leluja," äiti vastasi. "Miksi minun pitää viedä lelut pois?" Jasper kysyi kauhuissaan. "Ei niitä pois viedä vaan, että voit sitten leikkiä isän luona aina kun olet siellä," Äiti rauhoitteli. Äiti haki Jasperille pienen laukun, johon Jasper valitsi leluja Isän luokse vietäväksi. Äiti nosteli vaatekaapista Jasperin vaatteita vähän isompaan matkalaukkuun.

Sitten puhelin soi ja äiti meni vastaamaan. Jasper istui sängylleen ja katsoi pehmopupua sylissään mietiskellen: "Sinä saat matkustaa minun kanssa Isälle leikkimään." Jasper toteaa.

AIHETTA KÄSITTELEVIÄ KIRJOJA

Millainen toiminta
voisi olla avuksi?

Luova toiminta

Sadutus

Leikki

Turva esine

Kirjat

Keskustelu,
kysymykset ja
puhuminen

Satuhieronta

Cole, Babette 1998. Avioerotus. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy. Pauluksen ja lineksen vanhemmat riitelevät koko ajan ja kaikesta. Lapset pohtivat onko syy heissä? He päättävät ottaa asiasta selvää ja toteavat, ettei vika ole lapsissa. Heillä on idea, kuinka muuttaa vanhempien happamat ajatukset taas onnellisiksi. Onnistuvatko he?

Eyen, Cecile 2005. Pikku suden kaksi kotia. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy. Pikkusuden äiti ja isä erosivat. Isäsusi lähti omaan luolaan. Pikkususi lähti aamulla herättyään etsimään isäsutta. Hän joutui moniin pelottaviin tilanteisiin. Lopulta hän ulvoi kallion kielekkeellä isänsä perään, kunnes isäsusi vastasi kallion alta. Pikkusudella oli iso ikävä isää.

Gray, Kes 2010. Rakkausliima. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy. Pojan vanhemmat ovat eroamassa ja hän haluaa tehdä jotain asian korjaamiseksi. Poika keksii, että hänen pitää ostaa rakkausliimaa, jolla liimata avioliitto taas lujaksi ja vahvaksi. Löytyykö sellainen liima? Kirjassa pohditaan myös eron syytä, tavallisuutta ja sen ymmärtämisestä.

Kettunen, Sari, Kujala, Marjo, Mäkisalo, Minna, Paavola, Auli ja Tarpila, Johanna 1996. Juholla on kaksi kotia—puhutaan avioerosta lapsen kanssa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava. Kirjassa kerrotaan kuin Juhon vanhemmat riitelevät, niin ettei Juho saa nukuttua. He päätyvät eroon, jonka järjestelyjä hoitaakseen Juho menee Irja-mummon luo. Äidillä ja isällä on molemmilla kodit, joissa Juholla on oma huone ja tavaroita. Joskus kuitenkin harmittaa, kun joku tärkeä tavara jää toiseen kotiin.

MIKÄ KRIISIN KÄSITTELYSSÄ AUTTAA?

Kriisin käsittelyyn auttaa asiasta ja tapahtumasta puhuminen, mutta myös tunteiden ilmaiseminen silloin, kun ei ole sanoja tai keinoja sanoittaa tapahtunutta. Tunteiden ilmaiseminen parantaa toipumista ja tähän parasta on erilaiset luovat toiminnot, jossa lapsen mielikuvitus ja ajatukset pääsevät virtaamaan vapaana. Tällaisia luovia toimintoja ovat, esimerkiksi piirtäminen, kirjoittaminen tai musiikin kuuntelu.

LUOVA TOIMINTA

Luovaa toimintaa on, esimerkiksi valokuvien ottaminen, piirtäminen, maalaaminen tai muu askartelu, jotka auttavat lasta käsittelemään pahaa oloaan. Toiminnan kautta pienen lapsen on helpompi ilmaista ja purkaa tunteitaan, kun sanallinen ilmaisu ei ole vielä riittävää. Luova toiminta tarjoaa lapselle kielen, jonka kautta hän voi käsitellä itselleen merkityksellisiä ja tärkeitä asioita. Luottamuksellinen ja rauhallinen yhteistyö synnyttää parhaan lopputuloksen.

Anna lapselle paperia ja piirustusvälineet (kynät, vesi- tai sormivärit). Luo rauhallinen ympäristö joko kaksin lapsen kanssa tai pienryhmässä. Varaa aikaa riittävästi ja kannusta vapaaseen taiteiluun. Taiteilua kannattaa jatkaa säännöllisesti, siten tunteiden työstäminen jatkuu surun muuttaessa muotoaan. Hyvä materiaali on myös muovailuvaha tai savi, joilla voi työstää omia tunteita ja tilanteita. Puristaa lujaa, heitellä pöytään tai silitellä pehmeästi pintaa omien tunteiden purkamiseksi. Valmiista tuotoksista kannattaa myös jutella, mikäli lapsi on siihen valmis.

SADUTUS JA SEN VAIKUTUS ITSETUNTOON

Sadutus on hyvä menetelmä myös vaikeissa tilanteissa. Ongelma- ja kriisitilanteessa on tärkeää olla toisen lähellä, kuunnella ja puhua sekä osoittaa välittämistä ja kohdata aidosti. Sadutus antaa läheisyyden ja turvallisuuden tunteen ja se kutsuu puhumaan ja kohtaamaan. Sen avulla kuunnellaan ja arvostetaan lasta. Tarkoitus on antaa lapselle mahdollisuus kertoa omista ajatuksista ja tunteista sadun kautta. Menetelmää voi käyttää niin yksilökontakteissa kuin ryhmien kanssa ja helppo toteuttaa lähes missä vain.

Ota muistiinpanovälineet ja valitse rauhallinen, häiriötön paikka. Istu niin, että lapsi näkee kasvosi. Sano lapselle sanasta sanaan *“Kerro satu, sellainen kuin itse haluat. Kirjaan sen juuri niin kuin sen minulle kerrot. Lopuksi luen tarinasi, ja voit muuttaa tai korjata sitä, mikäli haluat.”* Kirjoita sana sanalta niin kuin lapsi sadun kertoo, myös puutteelliset kieli- asut tai esimerkiksi änkytys. Älä anna aiheita tai esitä kysymyksiä. Kerro elein ja ilmein lapselle, että hänen satunsa on tärkeä ja merkityksellinen. Lue lopuksi satu lapselle ja tee mahdolliset muutokset. Lapsen luvalla sadun voi lukea myös muulle lapsiryhmälle tai vanhemmille.

LAPSI KÄSITTELEE ELÄMÄÄ LEIKKIEN

Kriisin kohdatessa lapsi toimii luonnollisesti ja spontaanisti. Useimmiten lapset siis käsittelevät vaikeita asioita leikin avulla, jossa hän pystyy hallitsemaan tapahtumia itse. Leikki on kokonaisvaltainen kokemus, johon yhdistyy niin psyykinen, sosiaalinen kuin fyysinen kehitys. Leikin avulla lapsi käsittelee kokemuksiaan ja niihin liittyviä tunteita turvallisessa ympäristössä. Mikäli tunteille ei näytä löytyvän sanoja, läheinen aikuinen voi käyttää leikin keinoja niiden käsittelyyn lapsen kanssa.

Anna lapsen käydä läpi vaikeitakin asioita leikin kautta joko yksin, ystävän tai aikuisen kanssa. Voimakkaat ja epärealistisetkin tunteet leikissä on hyväksyttävä. Tarkkaile leikkiä ja sen kulkua, jotta voit auttaa lasta käymään läpi tapahtunutta. Mikäli lapsi toistaa leikkiä samanlaisena eikä tunnu pääsevän siitä yli, tulee aikuisen auttaa häntä positiivisen lopputuloksen saamisessa. Voit leikkiä lapsen kanssa samankaltaisia kokemuksia, esimerkiksi käsinukkeja, roolivaatteita, teatteria tai leluja hyödyntäen. Lapsi lähestyy huomaamattaan vaikeaa asiaa leikin kautta, jolloin hänen on helpompi alkaa puhua asiasta ja tunteista aikuisen kanssa.

MUISTELEMINEN JA TURVAESINEEN TUOMA TURVA

Erossa olemisen tai läheisen menettämisen jälkeen lapselle on hyvä viettää muistopäiviä ja juhlapäiviä yhdessä suunnitellusti läheisten kesken. Vainajaa voi muistella, esimerkiksi valokuvien, kukkien ja kynttilöiden avulla. Erossa olevaa vanhempaa voi muistella valokuvista ja yhteisiä muistoja läpi käyden.

Lapsi voi valita itselleen ns. turva esineen, esineen, joka kulkee mukana, muun muassa päiväkotiin, vessaan ja sänkyyn. Se voi olla lelu, vaate tai kirja, joka tuo lohtua ja turvallisuuden tunteen lapselle.

MUSIIKIN VOIMA

Musiikilla on vaikutusta lapsen mielialaan. Musiikki vaikuttaa ja stimuloi tunteita sekä samalla suuntaa ja kiinnittää huomion musiikin herättämiin tuntemuksiin. Laulaminen luo lapselle turvallisuuden ja yhteisöllisyyden tunteen ja voi aktivoida puheilmaisuutta. Musiikin tekeminen ja kuunteleminen ovat hyvä tapa ilmaista tunteitaan, esimerkiksi surussa. Lapsen musiikkivalinta voi aikuisesta tuntua oudolta, valinta voi yhtä hyvin olla mielimusiikkia tai jotain ihan muuta. Musiikki on hyvin monikäyttöistä, koska laulun ja kuuntelun lisäksi musiikin kuuntelua voi yhdistää vaikkapa piirtämiseen ja maalaamiseen.

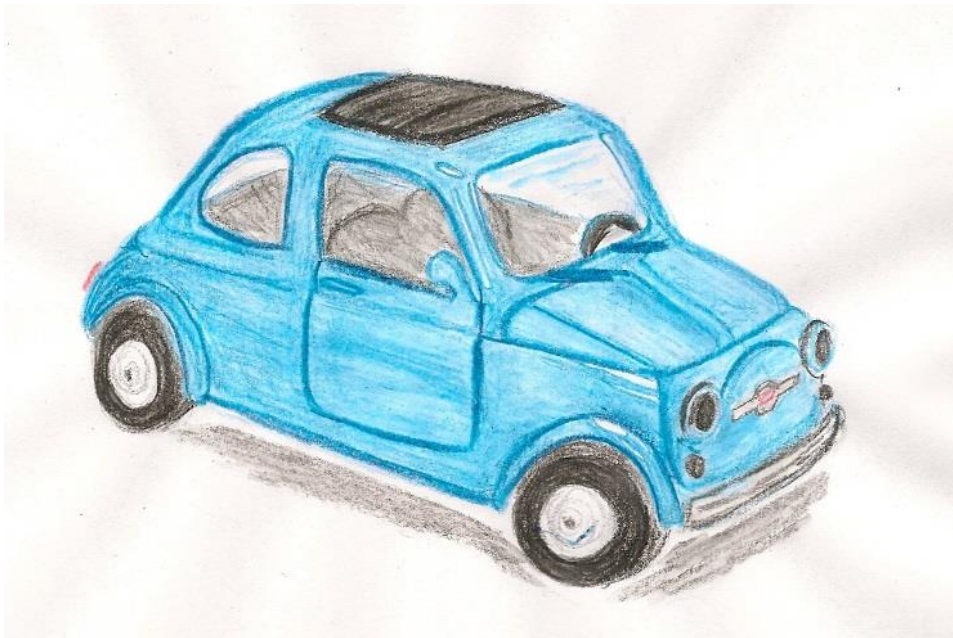
Voit soittaa lapselle erilaisia musiikin lajeja ja katsoa mikä sopii tälle lapselle. Lapselle on hyvä antaa myös mahdollisuus oman musiikin tekemiseen. Tarjoa lapselle soittimia, joita lapsi voi kokeilla. Anna lapsen soittaa sellaista musiikkia kuin hän haluaa. Lapsen hyvää oloa ja helpotusta tuova musiikki voi kuulostaa aikuisesta sekasortoiselta kakofonialta.

KIRJAT TUNTEIDEN PEILINÄ

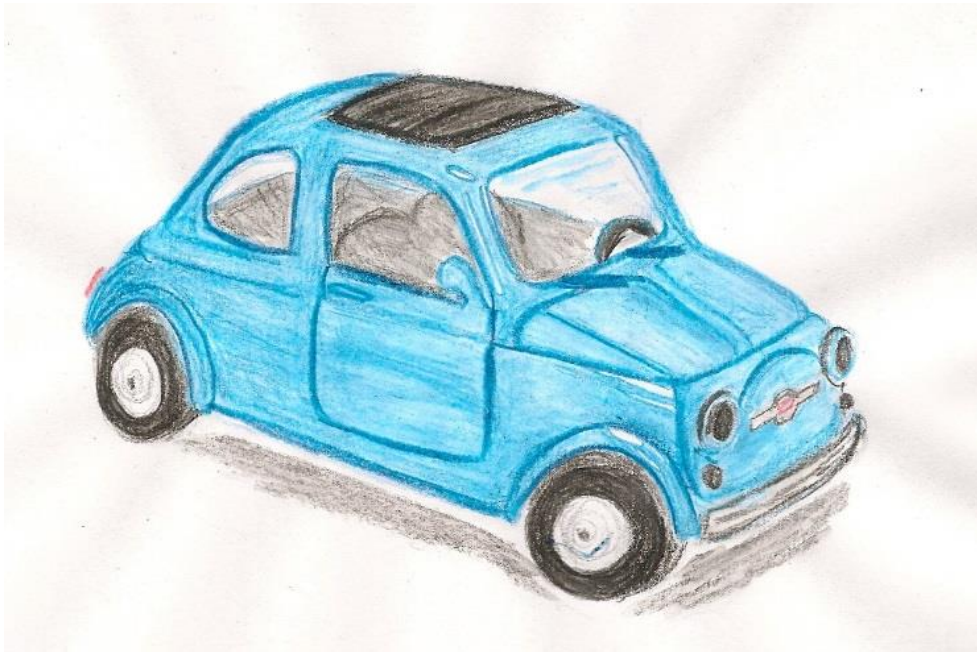
Satujen lukeminen lapselle auttaa lasta myös kriisin jälkeen. Satuja kuunnellessa lapsi oppii tunnistamaan erilaisia tunteita sekä hyväksymään ne osana normaalia elämää. Teemaan sopivien kirjojen katseleminen ja lukeminen auttaa lasta sanoittamaan omia tuntemuksia ja hahmottamaan tapahtumia omassa elämässään. Satujen läpikäyminen tutun aikuisen kanssa auttaa lasta pääsemään pikkuhiljaa asian yli. Mitä nopeammin lapsi pääsee käsittelemään omia tunteitaan, sitä helpompaa hänen on toipua. Kirjastosta löytyy monia aiheeseen ja ikäkauteen sopivia kirjoja.

KESKUSTELU, KYSYMYKSET JA PUHUMINEN

Lapsen suru ja paha olo saattavat näkyä lapsen piirustuksissa ja leikissä tai hänen käyttöksessään. Hän tarvitsee aikuisen apua asian puheeksi ottamiseen, vaikka olisi valmis puhumaan. Aikuisen on annettava lapselle lupa tuntea kaikkia tunteita. Kriiseistä on hyvä keskustella lasten kanssa myös yhteisissä hetkissä. Näin voi tulla esiin, että jollakin toisella lapsella on samantapainen kokemus. Jo pelkkä tieto siitä, että joku on kokenut saman eikä lapsi ole tunteineen yksin lohduttaa ja antaa voimavaroja asian käsittelyyn.

Keskustele lapsen kanssa piirustuksesta ja anna lapsen kertoa mitä kuvassa on. Esitä tarkentavia kysymyksiä; Mitä kuvassa tapahtuu? Keitä kuvassa on? Sanoita lapsen tunteita ja niiden purkauksia sanomalla "sinulla on varmaan paha olla ja kiukuttaa, koska sinulla on ikävä mummia". Ole aidosti läsnä, jolloin lapsi voi helposti lähestyä kysymyksen kanssa. Kysymys voi olla yksittäinen tarkentava tai keskustelun avaus, johon täytyy aikuisen olla valmis. Keskustelussa voi apuna käyttää muun muassa nallekortteja, jotka ilmaisevat tunnetiloja ja persoonallisuuden piirteitä.

SATUHIERONTA LUO TURVAA

Satuhieronta on voimaannuttavien satujen/tarinoiden ja lapsen koskettamisen yhdistämistä ns. kosketuskuvittamista. Se on luovaa, rentouttavaa ja sovellettavaa toimintaa, jota voidaan hyödyntää lapsen kriisitilanteessa lasta vahvistavana ja lapsen turvallisuuden tunteen lisääjänä. Satuhieronta sopii myös lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen tukemiseen. Myönteinen kosketus antaa lapselle viestin, että aikuinen haluaa hyvää ja on lapsen tukena.

Satu voi olla lapsen itse keksimä tai aikuisen keksimä. Sadun aihe voisi olla, esimerkiksi lapsen kokemasta kriisistä esiin nouseva. Satu voi sisältää voimaannuttavia viestejä, kuten onnellisen lopun, jotka antavat lapselle turvallisuuden tunnetta ja kasvattavat luottamusta. Kun kerrot tarinaa, piirrä samanaikaisesti lapsen selkään tarinan kulkua. Tähän tapaan: Olipa kerran kaksi asfalttikonetta, joista toinen oli isompi ja vanhempi. Ja toinen vielä ihan pieni, mutta sitäkin innokkaampi. Oli tullut aina rakentaa uusi tie. Asfalttikoneet kutsuttiin töihin. Ensin iso asfalttikone tasoittaa maata. Se tasoitti isoja kuoppia ja teki hyvän pohjan tielle, jota pitkin monenlaiset autot pääsisivät ajamaan. Isolla koneella oli voimaa, ja maasta tuli tasainen. Pieni asfalttikone odotteli malttamattomana vuoroaan. Se ei ollut vielä koskaan ollut rakentamassa tietä, ja sitä jännitti kovasti. Iso asfalttikone alkoi levittää asfalttimassaa tiepohjan päälle. Sen jälkeen oli pienen asfalttikoneen vuoro jatkaa työtä. Se sai tasoittaa asfaltin pinnan, mikä oli pienelle koneelle juuri sopiva tehtävä. Asfaltista alkoi tulla sileää ja kiiltävää. Pienet epätasaisuudet se sai hienosti hiottua itse. Mutta suurempiin kohtiin se pyysi ison asfalttikoneen apua. Kohta uusi, hieno tie oli valmis. Sitä pitkin ajaisi monenlaisia kulkuneuvoja: isoja, pieniä, nopeita ja hitaita. Pieni asfalttikone oli ollut korvaamaton apuri uuden tien rakentamisessa. Sen pituinen se.

LÄHTEET

- Aguilera, Donna C & Messick, Janice M. 1982. Kriisihoito–teoria ja käytäntö. Porvoo: WSOY.
- Cederblad, Marianne 1992. Lasten ja nuorten psykiatria. Helsinki: Otava.
- Dyregrov, Atle 1993. Lapsen suru. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Ekroos, Anni; Mäenpää, Maria & Vepsäläinen, Katariina 2009. Lapsen ja nuoren tukeminen surutilanteessa–opas lasten ja nuorten kanssa työskenteleville. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Pieksämäki. Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi ja lastentarhanopettajan kelpoisuus. Opinnäytetyö. http://kirjastot.diak.fi/files/diak_lib/Pieksamaki2009/EkroosMaenpaaVepsalainen.pdf.
- Erjanti, Helena & Paunonen-Ilmonen, Marita 2004. Suru ja surevat–surevien hoitotyön perusteet. Helsinki: WSOY.
- Erkkilä, Jaakko; Holmberg, Tiina; Niemelä, Sirkku & Ylönen, Hilikka 2003. Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy.
- Hammarlund Claes-Otto 2010. Kriisikeskustelu: kriisituki, jälkipuinti, stressin ja konfliktien käsittely. Helsinki: Tieto-sanoma Oy.
- Häkkinen, Tiina i.a. Kehittämispainotteisen opinnäyte työn suunnitelmasta tarkemmin - luento. Viitattu 27.11.2015. Lähde tekijän hallussa.
- Jarasto, Pirkko & Sinervo, Nina 1997. Alle kouluikäisen lapsen maailma. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Karlsson, Liisa 2014. Sadutus–Avain osallisuuden toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kauppila, Eveliina & Helttunen, Jenna 2012. Kriisissä olevan lapsen kohtaaminen–Opas Lasten- ja Nuorten koti Kimpan henkilökunnalle. Kajaanin ammattikorkeakoulu. Hoitotyön koulutusohjelma. Opinnäytetyö. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/53087/Kauppila_Eveliina_ja_Helttunen_Jenna.pdf?sequence=1.
- Kinanen, Mare 2009. Surusäkki–vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille. Helsinki: Lastenkeskus.
- Kontro-Heiskanen, Tiina 2016. Koskettavat sadut, Sinun Savo 13.1., 7. Artikkelit tekijän hallussa.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto i.a. Viitattu 25.1.2016. http://www.mll.fi/vanhempainnetti/kipupisteita/perheen_kriisit_ja_muutokset/vanhemman_vakava_sairaus/.

- Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a. Viitattu 30.11.2015. http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tukivinkit/lapsi_pelkaa/.
- Mannerheimin lastensuojeluliitto i.a. Viitattu 30.11.2015. http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tukivinkit/mustasukkaisuutta_kun_perheeseen/.
- Mielenterveysseura i.a. Viitattu 12.11.2015. <http://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/vaikeat%C3%A4m%C3%A4ntilanteet/kriisit/miten-tuen-lasta-kriisissä%C3%A4>.
- Myllärniemi, Jorma 2009. Masennus–psyhyken kipu. Helsinki: Jorma Myllärniemi ja Kirjapaja.
- Mäkinen, Olli 2005. Tieteellisen kirjoittamisen ABC. Helsinki: Tammi.
- Palosaari, Eija 2008. Viitattu 19.11.2015. <http://www.eijapalosaari.fi/8545.pdf>.
- Pelastakaa lapset ry i.a. Viitattu 12.11.2015. <http://www.pelastakaaalapset.fi/toiminta/kriisitilanteen-kohtaaminen/>.
- Pihlakoski, Leena 2006. Vanhemman/sisaruksen mielenterveysongelman vaikutus lapseen -luento. Koulu- ja nuorisolääketieteen yhdistys, koulutuspäivä 7.4.2006.Lähde tekijän hallussa.
- Poijula, Soili 2007. Lapsi ja kriisi–selviytymisen tukeminen. Helsinki: Soili Poijula ja Kirjapaja.
- Roth, Noora & Uusitalo, Laura-Kaisa 2010. Miten tukea kriisissä olevaa lasta ja perhettä päivähoitossa? Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu. Sosionomi (AMK). Opinnäytetyö. https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/22233/Roth_Noora_Uusitalo_Laura-Kaisa.pdf?sequence=1.
- Rusanen, Sinikka; Kuusela, Mirva; Rintakorpi, Kati & Torkki, Kaisa 2014. Musta tuntuu punaiselta? Kuvataiteellinen toimintaa varhaisiässä. Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy.
- Saari, Kantanen, Kämäräinen, Parviainen, Valoaho & Yli-Pirilä (toim.) 2009. Hädän hetkellä–psyhykkisen ensiavun opas. 1.–2. painos. Jyväskylä: Duodecim ja Suomen Punainen Risti.
- Saari, Salli i.a. Miten lapsi selviää kriisistä? YTHS Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiö. Viitattu 21.11.2015. <http://www.skooppi.fi/materiaalit/>.
- Saari, Salli; Kantanen, Irja; Kämäräinen, Leena; Parviainen, Kaisa; Valoaho, Sari & Yli-Pirilä, Pia 2009. Hädän hetkellä. Helsinki: Duodecim ja Suomen Punainen Risti.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos i.a. Viitattu 27.11.2015. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/kriisityo/lapsi-ja-kriisi>.
- Varhaiskasvatuslaki 1973. Viitattu 25.1.2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>.

Vilka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003 Toiminnallinen opinnäytetyö. 1.–2.painos. Helsinki: Tammi.

Väestöliitto 2007. Viitattu 27.11.2015. http://vaestoliitto-fibin.directo.fi/@Bin/3304cc3802e03a1f4ec7a1b291238164/1448874641/application/pdf/263809/PP-ohjelma_netiversio.pdf.